

14 APRIL 1971
56e JAARGANG
No. 2793

Inhoudsopgave op blz. 337

Conjunctuurtest

De verwachtingen omtrent de conjuncturele ontwikkelingen dit jaar zijn nog steeds in mineur gesteld. Hoe nu de werkelijke ontwikkeling in de eerste maanden van dit jaar is geweest, valt enigermate af te leiden uit de resultaten van de CBS-conjunctuurtests van januari en februari jl. Daaruit blijkt dat het indexcijfer van de *orderpositie*, uitgedrukt in aantal maanden werk, in januari met 1 en in februari met 2 punten is gedaald tot 109 (ultimo januari 1970 = 100). De *beoordeling* van de *orderpositie* (zo goed mogelijk gecorrigeerd voor seizoeninvloeden) vertoonde, vergeleken met de *voorafgaande* maand, in januari een geringe verschuiving van het oordeel „klein” naar „normaal”, in februari een verschuiving van „groot” naar „normaal”. Vergeleken met de *overeenkomstige* maand van het vorige jaar bleek in januari een geringe verschuiving van het oordeel „klein” naar „normaal”, in februari een geringe verschuiving van de oordelen „groot” en „klein” naar „normaal” te hebben plaatsgevonden.

De beoordeling van de orderpositie in procenten

	groot	normaal	klein		groot	normaal	klein
ultimo dec. 1970	15	75	10				
ultimo jan. 1971	15	80	5	ultimo jan. 1970	15	75	10
ultimo febr. 1971	10	85	5	ultimo febr. 1970	15	75	10

De *ontwikkeling* van de *orderontvangst* was voor het geheel van de industrie t.o.v. de *voorafgaande* maand in januari, zowel uit het binnen- als uit het buitenland, uiteenlopend, d.w.z. aanzienlijke toe- en afnemingen hielden elkaar in evenwicht. In februari nam de *orderontvangst* uit het binnenland per saldo af, uit het buitenland per saldo toe, voor de totale *orderontvangst* resulterend in een tendens tot afneming. De *beoordelingen* van de *orderontvangst* (zo goed mogelijk gecorrigeerd voor seizoeninvloeden) vertoonden zowel

t.o.v. de *voorafgaande* maand als de *overeenkomstige* maand in 1970 slechts geringe verschuivingen.

De beoordeling van de orderontvangst in procenten

	groot	normaal	klein		groot	normaal	klein
ultimo dec. 1970	10	80	10				
ultimo jan. 1971	10	80	10	ultimo jan. 1970	10	75	15
ultimo febr. 1971	10	75	15	ultimo febr. 1970	10	75	15

De *beoordeling* van de *voorraden gereed produkt* voor de gehele industrie (zo goed mogelijk gecorrigeerd voor seizoeninvloeden) vertoonde t.o.v. de *voorafgaande* maand in januari en in februari geen wijzigingen. Vergeleken met de *overeenkomstige* maand in het vorige jaar is er in beide maanden sprake van een aanmerkelijke verschuiving van het oordeel „normaal” naar het oordeel „te groot”.

De beoordeling van de voorraden gereed produkt in procenten

	te groot	normaal	te klein		te groot	normaal	te klein
ultimo dec. 1970	35	60	5				
ultimo jan. 1971	35	60	5	ultimo jan. 1970	15	80	5
ultimo febr. 1971	35	60	5	ultimo febr. 1970	10	80	10

Resumerende kan worden gesteld dat de ontwikkelings-tendenties van de *orderontvangst* en -positie, t.o.v. de *voorafgaande* maand en t.o.v. de *overeenkomstige* maand in 1970, en ook de *beoordeling* van de *voorraden gereed produkt*, in de eerste twee maanden van dit jaar niet in tegenspraak zijn met de later in dit jaar verwachte afname van de spanningen. Tot nu toe hebben deze ontwikkelingen nog niet tot de situatie geleid, waarbij dit door de ondernemers als een „verslechtering” wordt beoordeeld.

R. de Boer

Bron: „Conjunctuurtests”, februari en maart 1971, jrg. 10, no. 2 en 3.

Evolutie der inkomensverdeling

PROF. DR. H. DELEECK*

In deze bijdrage wordt een tweevoudige en vervlochten vraag aan de orde gesteld. Hoe zal de inkomensverdeling zich verder ontwikkelen? En hoe groot zijn de mogelijkheden tot een meer gelijkmatiger inkomensverdeling; welke instrumenten kunnen hierbij met nut aangewend worden?

De personele inkomensverdeling

In de personele inkomensverdeling beschouwt men de verdeling over de verschillende individuen of privé-huishoudingen van een land, gerangschikt van laag naar hoog. De klassiek geworden onderzoeken van V. Pareto, C. Clark, J. Tinbergen, S. Kuznets e.a. wijzen op een zeer lange-termijntendens naar een grotere gelijkheid in de inkomensverdeling. Over de laatste decennia beschouwd stelt men echter vast dat de inkomensspreiding in West-Europa, globaal bekeken, weinig verandering ondergaan heeft¹. Volgens de UNO-verslagen is er, in vergelijking met de vooroorlogse periode, na de oorlog (tot 1955) een algemene maar niet zeer sterke tendens tot vermindering van de inkomensongelijkheid. Zij wordt vooral veroorzaakt door de verslechtering van de positie van het hoogste deciel. Deze tendens zal daarna (1955-1965) evenwel verminderen: in sommige landen vergroot de ongelijkheid (Finland, Zweden en Frankrijk), in andere landen blijft de verdeling stabiel (West-Duitsland, Engeland, Nederland, Denemarken); slechts in één land is er een duidelijke verdere vermindering van de ongelijkheid (Noorwegen). In verschillende landen wordt een verbreding vastgesteld van de kloof tussen de lage-inkomensgroepen (met een groot aandeel van de gepensioneerden) en de middengroepen.

In Nederland is, volgens Douben, het niveau der ongelijkheid veel lager na de Tweede Wereldoorlog dan in de jaren twintig. De tendens tot verdere nivellering, die zich na de Tweede Wereldoorlog aftekent, komt in 1960 tot stilstand en wordt afgebogen naar een zwakke denivellering².

Over de evolutie der inkomensverdeling in België kan niets gezegd worden wegens het ontbreken van aangepast statistisch materiaal en van onderzoeken.

De globale evolutie geeft dus een beeld van stabiliteit, wat wellicht mede toe te schrijven is aan het feit dat de inkomensspreiding reeds vrij ver geëgaliseerd is, waardoor verdere nivellering relatief moeilijker wordt. Een andere factor wijst in dezelfde richting. In de ontwikkelingslanden is de inkomensverdeling ongelijker dan in de ontwikkelde landen; met de economische ontwikkeling lijkt dus een voortschrijdende nivellering der inkomens verbonden.

Ook het dichter benaderen van de economische grenzen der nivellering (waar produktiviteitsverminderende ofwel nivelleringscompenserende bewegingen zich beginnen voor te doen) speelt een remmende rol. Men tast evenwel volledig in het duister omtrent de plaats waar deze economische grens zich bevindt. Wel kan men stellen dat in de verst gevorderde westerse landen deze theoretische grens zo dicht benaderd is dat de samendrukbaarheid van de inkomensspreiding sterk verminderd of praktisch niet meer mogelijk is.

Voor de toekomst zijn er geen redenen om aan te nemen dat deze stabiliteit aanzienlijk aangetast zou worden, tenzij er zich ernstige structurele veranderingen zouden voordoen, in het bijzonder in de vorm van aan alle individuen beter aangepaste onderwijsvormen. Integendeel, de tendens tot relatieve vergroting der inkomensafstanden maakt misschien meer kans wanneer men bedenkt dat de technologische vooruitgang en de ingewikkelde organisatievormen de meestbegaafden en de bestgeschoolden in een steeds sterkere positie gaan plaatsen, en dat de minstbegaafden in ons produktiesysteem steeds minder bruikbaar worden. In een samenleving waarin ongelijkheden minder en minder verdragen worden, zullen derhalve inkomensbeleid, interventie en herverdelingsmaatregelen aan de orde blijven.

Bij onderlinge vergelijking van de ongelijkheden binnen onderscheiden socio-economische groepen stelt men vast, volgens het vermelde UNO-verslag, dat de ongelijkheid het minst groot is binnen de groep der loonen salaristrekken, en het grootst bij de niet-actieven; de zelfstandigen nemen een tussenpositie in. De vermindering van de globale inkomensongelijkheid kan dan uitsluitend het gevolg zijn van een verandering binnen

* De schrijver is doctor in de rechten en de economische wetenschappen en gewoon hoogleraar te Antwerpen en Leuven. Zijn wetenschappelijke specialisaties zijn sociale economie en sociale politiek.

¹ Een overzicht van de evolutie der inkomensspreiding en van de herverdelingsinstrumenten en hun resultaten in de verscheidene landen bieden twee studies van de UNO, nl. „Economic Survey of Europe in 1956” (1957) en vooral „Incomes in Post-war Europe. A study of Policies, Growth and Distribution” (1967). Verslagen betreffende de USA, Frankrijk, Duitsland, Engeland, België en Japan vindt men in J. Marchal en B. Ducros: „The Distribution of National Income”, Proceedings of a Conference held by the IEA, 1968.

² N. H. Douben: „Het herverdeelde inkomen”, 1970, blz. 81-83.

één groep (bijv. Nederland: vermindering van aantal landbouwers) terwijl de ongelijkheid in andere groepen ongewijzigd blijft. Hieruit kan men misschien enkele aanwijzingen afleiden voor de verder te verwachten evolutie van de globale inkomensspreiding.

De voornaamste oorzaak van de vermindering der inkomensongelijkheid in de periode 1955-1965 is te vinden in de overgang van zelfstandigen (een groep met grotere inkomensspreiding) naar de loon- en salaristrekken. Dit wijst op een mogelijke, maar dan tevens beperkte, ruimte voor verdere inkomensnivellering. De afvloeiing van de marginalen (tevens laagste-inkomenstrekken) uit de landbouw en de handeldrijvende en ambachtelijke middenstand is in vele Europese landen reeds verscheidene jaren aan de gang en als massaal verschijnsel zelfs wezenlijk voltrokken. Voor een land als België is er van deze verschuiving niet veel meer te verwachten voor de inkomensnivellering.

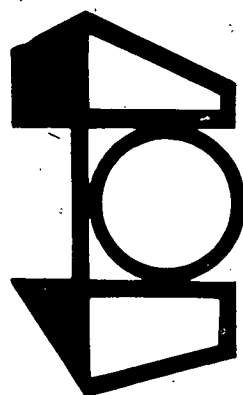
Een tegenovergestelde invloed gaat uit van de relatieve aangroei van het aantal gepensioneerden in de bevolking. Deze beschikken over een inkomen dat, althans tot nu, in zijn ontwikkeling achterblijft bij dat van de actieve werknemers, waardoor de kloof tussen lage-inkomensgroepen en middengroepen groter wordt³.

Hierboven werd vermeld dat de inkomensongelijkheid kleiner is bij de loon- en salaristrekken dan bij de zelfstandigen. De voortschrijdende salariëring van de bevolking, d.w.z. het feit dat een steeds groter deel van de actieve bevolking het juridisch statuut van loon- of salaristrekken of van overheidsambtenaar geniet, zou derhalve een tendens in de richting van globaal grotere gelijkheid kunnen doen veronderstellen. Doch juist door de verruiming van de groep der loon- en salaristrekken zal de specifieke geneigdheid tot kleinere inkomensspreiding van deze groep aangetast worden. De feitelijke tendens van de laatste jaren binnen deze groep wijst inderdaad op een stabiele spreiding of op een vergroting van de ongelijkheid.

In Europa wordt Zweden vaak beschouwd als een land dat ons in welvaart en egalisatiestreven voorgaat. Op het stuk van te verwachten inkomensverdeling kan dit land ons echter niet veel meer leren, of is de conclusie zelfs negatief. Inderdaad, Zweden neemt (vergeleken met België) een goede positie in, doch het staat samen met Groot-Brittannië en Denemarken op eenzelfde peil⁴; bovendien is van 1954 tot 1963 de ongelijkheid vergroot, wat niet het geval is in de andere twee landen.

Uit dit alles mag men besluiten dat de personele inkomensverdeling in onze landen vermoedelijk een bepaald peil van stabiliteit bereikt heeft en dat op dit ogenblik geen duidelijke aanwijsbare factoren een verdere nivellering der inkomensverdeling mogen doen verwachten.

Tenslotte moet gewezen worden op sommige factoren van groot belang voor de interpretatie van statistieken over inkomensverdeling. Het verschijnsel van de omvangrijke geheime bijverdiensten is vooral groot in de hoogste-inkomenscategorie. Dit zou kunnen betekenen dat de verslechtering van de positie van deze categorieën minder of zelfs veel minder scherp is dan uit de fiscale statistiek valt af te lezen. Ook de structurele sociale verandering is van groot belang; het aantal huishoudens met twee inkomens (man en vrouw) is thans veel groter dan vroeger; hierdoor wordt de vergelijking van de inkomensverdeling van nu met die van vroeger wankel.

In Brussel vindt op 24 en 25 april a.s. het tiende Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres plaats. Onderwerp: „De behoeften van de mens en de Belgische economie in de jaren tachtig”.

Veel voorbereidend werk is reeds verricht, zoals bijv. blijkt uit het lijvige „referatenboek” dat de deelnemers vooraf wordt toegezonden. Dit boek, waarin twaalf bijdragen zijn opgenomen, wordt aan de congresdeelnemers ter bespreking voorgelegd.

ESB meende er goed aan te doen wat meer bekendheid te geven aan dit, degelijk voorbereide en goed geprogrammeerde, congres van onze zuiderburen. Daartoe zijn in dit nummer twee artikelen van medewerkers aan het congres (Prof. Dr. H. Deleeck en Dr. E. van Broekhoven) opgenomen.

Opgeven kan men zich nog voor het congres bij het Coördinatie-secretariaat, p.a. Nationale Bank van België, Wildewoudstraat 9, 1000 Brussel.

Functionele en categoriale inkomensverdeling

De *functionele inkomensverdeling* stelt de verhouding voor tussen het aandeel van het kapitaal en dat van de arbeid (zowel van gesalarieerden als van zelfstandigen); in de *categoriale inkomensverdeling* worden, naast andere meer verfijnde indelingen, vooral die tussen salaristrekken en zelfstandigen bekeken. Alhoewel wezenlijk te onderscheiden, worden beide benaderingswijzen hier samen behandeld.

In België blijft het reële aandeel⁵ van de lonen en salarissen in het nationale inkomen nagenoeg constant over een langere periode (van 1948 tot 1967; van 1949 tot 1956 licht dalend; vanaf 1957 stijgend). Er kan even-

³ UNO (1967), blz. 17; voor de evolutie in België zie G. Spitaels en D. Klaric: „Le salaire indirect et la couverture des besoins sociaux. Vol. 1, Le Dossier”, 1968.

⁴ West-Duitsland en vooral Frankrijk volgen op vrij grote afstand. Zie UNO (1967), tabel 6.10.

⁵ De „reële” evolutie van het loonaandeel betekent de evolutie per hoofd na uitschakeling van de invloed van de aangroei van het aantal loon- en salaristrekken in de beroepsbevolking. Zie H. Deleeck: *Het aandeel van lonen en wedden in het nationale inkomen van België 1948-1968*, in „Tijdschrift voor Economie”, 1970, nr. 1, blz. 3-31.

wel een voortdurende sterke groei vastgesteld worden vanaf 1964 tot en met 1967. Dit betekent dus dat gedurende de laatste jaren het looninkomen van loon- en salaristrekken sterker aangroeide dan dat van sommige andere produktiefactoren in het nationale inkomen. Daarbij rijst de vraag of dit enkel een schommeling van grotere duur en omvang is dan wel een fundamentele verandering.

Binnen de groep van loon- en salaristrekken blijven de employés gevoelig achter bij de arbeiders. De groei van het inkomen van laatstgenoemden ligt hoger dan die van het nationale inkomen, en dit vermeerderd dan weer sneller dan het inkomen van de employés.

Gedurende vele jaren groeide het inkomen bij gelijkblijvende verdeling: alle produktiefactoren en sociale categorieën zagen hun inkomen gelijkmatig toenemen. Pas de laatste jaren geven een veranderd beeld te zien: de groei van de loonquote wordt reëel gefinancierd, deels door een stijging van de prijzen, deels door een daling van de winsten, deels — evenwel minder — door een daling van de verdiensten van sommige andere sociale categorieën, nl. ambachten en handelaars.

Volgens de UNO-verslagen evolueert in de meeste Europese landen het reële aandeel van lonen en salarissen in het nationale inkomen in dezelfde zin: tot 1961 stabiel of veeleer dalend, vanaf de jaren 1962-1964 toenemend, in een situatie van hoogconjunctuur en inflatoire druk.

Bestaat er een economische wetmatigheid die meebrengt dat op lange termijn het aandeel van lonen en salarissen in het nationale inkomen relatief constant blijft? Hoewel de economische wetenschap nog niet tot een eensgezinde uitspraak gekomen is, niet over het feit van constantheid (hier rijzen nl. grote statistische moeilijkheden), noch over de verklaring ervan, gaat men in de richting van een bevestigend antwoord op de gestelde vraag⁶.

Wat kan hieruit besloten worden betreffende de te verwachten evolutie? Waarschijnlijk zal het loonaandeel nog verder toenemen samen met het aandeel der gesalarieerden in de actieve bevolking, en wellicht zelfs iets méér, indien de periode van volledige werkgelegenheid en van relatieve schaarste van de factor arbeid blijft voortduren. Het aandeel van de zelfstandigen zal dienovereenkomstig verminderen. Het aandeel zuiver kapitaalinkomen zal ongewijzigd blijven of misschien licht verminderen, gelet op de vermelde schaarste van de factor arbeid.

Wat het beleid betreft, moet men aanvaarden dat het aandeel van de arbeid niet vergroot kan worden door loonpolitiek of herverdelingsmaatregelen, maar enkel door structurele veranderingen. Zulke maatregelen kunnen wél de verdeling binnen een socio-economische categorie beïnvloeden; dit aspect zal derhalve in de toekomst aan belang winnen. Naar gelang de salariëring der actieve bevolking vordert, zal de discussie omtrent de quotenverdeling minder relevant worden, de problematiek omtrent categoriale verdeling en loonspreiding daarentegen belangrijker.

Bij toenemende behoefte aan kapitaalvoorziening zullen — daar de groep der loon- en salaristrekken relatief steeds groter wordt en derhalve de spaarquote van deze bevolkingsgroep bevredigend hoog zal moeten liggen — nieuwe technieken van kapitaalvorming en aangepaste bevordering van het sparen aan bod moeten komen. Zonder hierover enig waardeoordeel uit te spreken

kunnen in dit verband de vermogensaanwasdeling en het investeringsloon vermeld worden, als zijnde technieken die de loon- en salaristrekken institutioneel bij de kapitaalvorming betrekken en aan de inkomensverdeling een nieuwe dimensie toevoegen, nl. de doorbraak van de constante verdeling van het nationale inkomen tussen de verschillende deelnemers aan de produktie⁷. Voor de toekomst geldt nog meer dan vroeger dat inkomensverdeling, inkomensbesteding en vermogensvorming onafscheidelijk verbonden zijn. Alleen wanneer de bijkomende verdiensten door de werknemers niet geconsumeerd maar gespaard worden, kunnen een snelle groei en een bevredigende infrastructuur verwezenlijkt worden, met behoud van prijsstabiliteit en tevens met een gelijkmatiger inkomensverdeling. Tenslotte moge hierbij nog worden opgemerkt dat het huidige systeem der interne financiering ook buiten-economische grenzen kent, nl. doordat het een politiek probleem van te groot geachte machtsconcentratie oproept.

De toekomst van de herverdelingspolitiek

In de naoorlogse periode lijkt de klassieke herverdelingspolitiek in de westerse landen weinig belangrijke en duurzame verschuivingen bewerkt te hebben. De hoge verwachtingen die men na de Tweede Wereldoorlog koesterde, hebben dan ook plaats gemaakt voor een vrij algemeen scepticisme.

Het totale volume van de belastingen (met inbegrip van de sociale-verzekeringspremies) bedraagt in Europa één vierde tot één derde van het BNP; de laatste tien jaar bleef het aandeel van de directe belastingen hierin gelijk of verminderde het lichtjes, bleef dat van de indirecte belastingen gelijk, en nam dat van de sociale verzekeringen toe. Globaal bekeken lijkt de herverdeling, in de Europese landen bewerkt door de fiscaliteit, gering. Er gaat wel een positieve invloed uit van de (progressieve) inkomstenbelasting, doch deze wordt groten-

⁶ Een synthese van de stand van onderzoek en theorie vindt men in J. Marchal en B. Ducros, a.w. Een meer op beleidsconclusies gerichte uiteenzetting in EEG: „Basiscriteria voor de vaststelling van de lonen en de daarmee samenhangende vraagstukken van een loon- en inkomenspolitiek”, Serie sociale politiek, 1967, nr. 19, blz. 73-82.

⁷ H. Deleecq e.a.: „Vermogensaanwasdeling en Investeringsloon”, 1967; F. L. G. Slooff: „Vermogensaanwasdeling”, 1969; EEG: Basiscriteria, a.w.

(I.M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK
HOOFDKANTOOR ROTTERDAM

Alle bankzaken
65 vestigingen
in Nederland

Affiliatie te New York

deels geneutraliseerd door de invloed van de indirecte belastingen en van de bijdragen voor de sociale zekerheid. De werking van de indirecte belastingen is wellicht proportioneel met het inkomen (m.a.w. niet-progressief) voor het grootste deel van de bevolking, dus met uitzondering van de groepen aan beide uiteinden van de inkomensschaal. De bijdragen voor de sociale verzekeringen zijn niet progressief, hoogstens proportioneel, vaak degressief (met name wegens de loongrens voor de berekening der bijdrage) ⁸.

Het herverdelingseffect werd tot nog toe bekeken vanuit de financiering en de lastenverdeling; het moet evenzeer benaderd worden (wat vaak te weinig of niet gedaan wordt) langs de zijde van de uitkeringen en de batenverdeling over de onderscheiden inkomenscategoriën. Van de subsidies zou kunnen worden aangenomen dat zij proportioneel aan de onderscheiden inkomenscategoriën toevallen; sommigen hebben evenwel gewezen op factoren die een uitgesproken differentiële batenverdeling bewerken. Dit laatste geldt zeker voor de collectieve goederen en diensten en voor de sociale zekerheid; in de mate waarin deze niet uitdrukkelijk op bepaalde noodtoestanden gericht en hiervoor gereserveerd zijn, mag worden aangenomen dat de hogere inkomenscategoriën beter geplaatst zijn om profijt te halen uit de collectieve voorzieningen en uitrusting; dit betreft zowel de ondeelbare goederen en diensten (bijv. bescherming geboden door de politie) als de individualiseerbare (gebruik van zwembaden, recreatieoord, autowegen, parkings, vakantietehuizen, zelfs gesubsidieerde woningbouw, studiebeurzen en zo meer).

Men is het er thans over eens dat de sociale zekerheid, althans voor zover gefinancierd door bijdragen, geen herverdeling van het nationale inkomen ten gunste van een bepaalde bevolkingsgroep bewerkstelligt. In het kader van een verouderd economisch proces moet in dit verband veeleer van een „andere verdelingswijze” dan van herverdeling worden gesproken.

Binnen de groep der loon- en salaristrekkenen doet zich wel een inkomensverschuiving voor. De verticale herverdeling is evenwel gering en onzeker, enerzijds, daar de loongrensregel de sociale-verzekeringsbijdrage degressief maakt, anderzijds daar de relatief rijkere verhoudingsgewijs méér van voorzieningen profiteren wegens hun hogere standaard van verzorging en hun groter aantal kinderen dat bovendien langer ten-laste blijft. Horizontaal hebben belangrijke inkomensverschuivingen plaats, inzonderheid van jong naar oud en van gezond naar ziek. Deze inkomensverplaatsingen zijn toch

⁸ Zie UNO (1967), hfdst. 1, blz. 15-16 en hfdst. 6, blz. 27. Systematisch empirische onderzoeken over de globale inkomensherverdeling bewerkt door belastingen en sociale zekerheid zijn zeldzaam; voor Engeland zie J. L. Nicholson: „Redistribution of Income in the United Kingdom in 1959, 1957 and 1953”, *Income and Wealth, Series X*, Londen 1964; *Central Statistical Office; The Incidence of Taxes and social service benefits in 1963 and 1964*, in „*Economic Trends*”, augustus 1966; voor Duitsland, Schmidt, Schwarz en Tiebach: „Die Umverteilung des Volksinkommens in der Bundesrepublik Deutschland 1955 und 1960”, Tübingen 1965; voor België: H. Deleecq, „Maatschappelijke Zekerheid en inkomensherverdeling in België”, Antwerpen 1966.

Inhoud

R. de Boer:	
Conjunctuurtest	333
Prof. Dr. H. Deleecq:	
Evolutie der inkomensverdeling	334
Dr. E. van Broekhoven:	
De politieke economie inzake collectieve voorzieningen	339
Drs. F. IJmker:	
Woningbouw hoge prioriteit: wat houdt dat in?	342
Geld- en kapitaalmarkt	347
Magazien	350
Prognostieën	351
Mededelingen	354

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit*

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

*Adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg*

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;*

kopij voor de redactie:

postbus 4224. Telefoon:

*(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

**Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.**

**Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).**

**Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.**

**Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.**

**Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.**

ook nog minder omvangrijk dan de omvang van het betrokken volume geldmiddelen zou kunnen doen vermoeden; een aantal voorzieningen keert immers naar de bijdragebetalende huishoudens terug, zodat men onderscheid moet maken tussen bruto en netto (resp. nominale en reële) herverdeling⁹.

Wat kan men hieruit leren voor de toekomst?

a. Het is een bestendige taak steeds opnieuw te zoeken naar een belastingstelsel waarbij de afwijking tussen de gewilde en de bereikte lastenverdeling zo gering mogelijk is, dit zowel om herverdeling te verwezenlijken als om een tegenovergestelde tendentie te weren. Dit geldt voor de inkomstenbelasting, waarvan de progressie afgeremd wordt doordat de ontduikingsmogelijkheden het grootst zijn voor hen, die over een zekere machtspositie beschikken en vaak ook personen met hoge inkomens zijn. Dit geldt evenwel ook voor de indirecte resp. verbruiksbelasting en voor de bijdragen voor de sociale zekerheid; voor deze laatste moet de loongrens die bij de berekening ervan in aanmerking genomen wordt voortdurend op een hoog peil gehouden worden.

b. De voorzieningen van de sociale zekerheid zouden selectief en specifiek op de werkelijke sociale noden moeten worden geheroriënteerd, teneinde wilde overgroei te vermijden waardoor de herverdelingswerking twijfelachtig en wellicht zelfs negatief wordt. Dit komt in zekere zin neer op een *New Deal*, een andere aanwending van de beschikbare middelen; praktisch zou dit ook (dus niet uitsluitend) het blokkeren of het reprivatiseren van bepaalde voorzieningen insluiten¹⁰.

c. Een passende politiek ter bestrijding van de zogenaamde moderne armoede moet worden tot stand gebracht. Deze zal niet zozeer werken met inkomensoverdrachten, maar wel economische, sociale en culturele maatregelen omvatten ter verbetering resp. ter voorkoming van de marginale positie van de betrokken groepen.

d. De uitbreiding van het volume collectieve goederen en diensten — een in onze maatschappij onomkeerbare evolutie die trouwens principieel beschouwd verantwoord is — houdt een gevaar in voor de verslechtering van de uiteindelijke inkomensverhoudingen, daar de sociaal sterkeren een groter aandeel van deze collectieve goederen opnemen. Deze tendens kan tegengegaan of afgeremd worden door verscheidene middelen. Vooreerst rijst nogmaals de vraag naar een deugdelijk belastingstelsel. Vervolgens kan het stelsel van de retributies worden uitgebreid, waarbij dan iedereen betaalt naar gelang hij van een bepaald collectief goed of dienst gebruik maakt. Tenslotte, het belangrijkste is de keuze van de collectieve voorzieningen die men in het leven wil roepen. De uiteindelijke inkomensegalisatie zal ermee gediend zijn wanneer men in eerste instantie „gerichte” collectieve goederen en diensten tot stand brengt die eerst en het meest de lagere-inkomensgroepen ten goede komen (bijv. bijstand delinquente jeugd, bejaardentehuizen). Dit is per slot van rekening een politieke aangelegenheid en een kwestie van politieke macht. De beslissingen van de politieke machthebbers worden evenwel doorgaans uit het oogpunt van de sociaal-economisch sterkeren getroffen; ook hier zal een *countervailing power* zich politiek moeten laten gelden om een gelijkmatiger inkomensverdeling te bewerkstelligen.

e. De klassieke herverdelingsmaatregelen zullen in de toekomst belangrijk blijven als instrumenten ter correctie; meer mag men er niet van verwachten. Belangrijker lijken maatregelen gericht op structurele veranderingen of indirecte maatregelen waarvan een duurzamer effect mag worden verwacht, inzonderheid onderwijs en permanente vorming; alhoewel ook hier geen plaats is voor ijdel vertrouwen.

Besluit

Bij wijze van algemeen besluit zij opgemerkt dat de problematiek van de inkomensverdeling zich grondig anders voordoet in een maatschappij zoals de onze, waarin de publieke uitgaven 33% van het nationale inkomen (voor de jaren tachtig verwacht men 40%) in beslag nemen. De aandacht moet hier verlegd worden naar de wijze waarop dat deel van het nationale inkomen over de verschillende individuele huishoudens of sociaal-economische categorieën verdeeld wordt. Veel wijst er op dat de beter gesitueerden (die cultureel toonaangevend zijn, het leefpatroon van de maatschappij bepalen en de politieke macht bezitten) verhoudingsgewijs meer tot zich trekken. Men mag derhalve niet in de waan verkeren dat de socialisatie van een groter deel van het nationale inkomen automatisch een grotere egalisatie zou meebrengen.

Een tweede slotopmerking. Vaak worden onderwijs en permanente vorming genoemd als alternatieve en meer fundamentele factoren van inkomensegalisatie, tegenover de klassieke hervormingsinstrumenten; deze stelling wordt o.m. door Tinbergen theoretisch verantwoord. De economische benadering moet hier evenwel aangevuld worden door de sociologische; de meeste onderzoekingen leren immers dat ook de democratisering van het onderwijs tegen onoverkomenlijke muren stuit, m.a.w. dat de sociale mechanismen ook op dit gebied sterker zijn dan de wil van de wetgever. Zowel bij de inkomensverdeling als bij de deelname aan het onderwijs gelden wellicht dezelfde regels van sociale dominantie. Men mag derhalve niet te lichtvaardig de hoop vestigen op het onderwijs, na de onmacht van de herverdelingspolitiek geconstateerd te hebben.

H. Deleecq

⁹ H. Deleecq: „Maatschappelijke zekerheid”, a.w.

¹⁰ Zie H. Deleecq: *Waarheen met de sociale zekerheid?*, in „Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid”, januari 1971, nr. 1, blz. 5-33.

(I.M.)

WARMTE - TECHNIEK
BEUKERS - SCHIEDAM

De politieke economie inzake collectieve voorzieningen

DR. E. VAN BROEKHOVEN*

Het deel van de totale produktie dat de *overheid* toewijst aan de verschillende consumptie- en investeringsaanwendungen is gedurende het laatste decennium in België en Nederland vrij sterk toegenomen. Deze toename van de overheidsinterventie wordt enerzijds gekenmerkt door een groei van het aantal diensten, dat sterk gesubsidieerd of ook wel eenvoudig ter beschikking wordt gesteld, en anderzijds door een verhoging van de staatsontvangsten via directe en indirecte belastingen. In ruil voor het betalen van additionele belastingen (d.w.z. het prijsgeven van bepaalde goederen) krijgen de consumenten van de overheid het al dan niet exclusieve gebruiksrecht op andere goederen en diensten.

De voorspellingen van het Tiende Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres stellen een verdere aangroei van het door de overheid toegewezen deel van de produktie in het vooruitzicht. Dit laatste resultaat werd verkregen op basis van een beredeneerde extrapolatie van cijfers uit het verleden. Het past hier wat meer aandacht te besteden aan sommige welvaarts-economische¹ aspecten van die ontwikkeling.

Politieke coalitie of economische noodzaak?

Eén vraag staat hier centraal: gaat het om een veeleer politieke ontwikkeling of betreft het een economisch vrijwel onontkoombaar ontwikkelingsproces? Onder de eerste hypothese kan men stellen dat de expansie van de overheidsallocatie in een democratie enkel mogelijk is wanneer een regeringscoalitie deze kan doen aannemen. In een stelsel met evenredige vertegenwoordiging zou dat erop wijzen dat een meerderheid een voordeel ziet in een zodanige ontwikkeling. Het totstandkomen van zulk een coalitie zelf wordt dan bijvoorbeeld verklaard door verliezen die bepaalde bevolkingsgroepen geleden zouden hebben gedurende voorgaande (niet noodzakelijk korte) perioden, wanneer een coalitie met een andere samenstelling aan het bewind was, zonder dat het geleden verlies te wijten was aan economische of technische produktievoorwaarden. Onder de tweede hypothese echter zou de ontwikkeling voortvloeien uit een stijging van de vraag, of een vooruitgang van de technologie in die produktietakken waar private produktiemethoden niet aangewezen zijn, of ten gevolge van het strikt „publiek” karakter van het goed, of tenslotte terwille van andere mogelijke schaalvoordelen in de produktie. In die omstandigheden zou de overheid in die sectoren optreden teneinde de ongewenste bijkomende effecten van

een privé monopolie op voornamelijk a. de winstvorming en permanente inkomensverdeling, b. de tewerkstelling en c. de groei, d. de aangeboden hoeveelheid en kwaliteit van goederen en diensten te voorkomen.

De twee voorgaande mogelijkheden sluiten andere verklaringen niet uit. Sommigen zien bijv. de uitbreiding van de overheidsallocatie als een reactie op de traagheid van de particuliere ondernemers om nieuwe diensten ter beschikking te stellen of nieuwe bedrijven op te richten. Het gebrek aan dynamiek in de particuliere sector zou aldus bijzondere expansiemogelijkheden voor de overheid bieden. Maar deze hypothese is niet bijzonder aantrekkelijk, omdat namelijk de overheid in België in de jaren zestig vooral actief is geweest door bestaande bedrijvigheden (onderwijs, infrastructuur, medische diensten) te ordenen en te subsidiëren, echter slechts weinig ondernomen heeft inzake ordening of controle van de autochtone industriële produktie, en ook niet in die sectoren waar schaalvoordelen duidelijk kunnen worden aangewezen en die reeds door monopolistische particuliere concentraties worden beheerst. Blijkbaar heeft men wel trachten te vermijden, dat de machtspositie van bepaalde holdings verder zou worden versterkt, door de vorming van een „countervailing power” van buitenlandse industrieën te bevorderen, onder meer door bijzondere kapitaal- of rentesubsidies toe te kennen aan buitenlandse vestigingen. Het ogenschijnlijke gebrek aan dynamiek zou in die omstandigheden te wijten zijn aan differentiële subsidiëring ten nadele van sommige autochtone (al te geconcentreerde) sectoren. Dit is slechts een bijzonder effect van de „politieke coalitie”-hypothese, en het zou dan niet op een inherent gebrek aan dynamiek van de ondernemers wijzen.

Van de twee mogelijkheden moet men daarom vermoedelijk voor de „politieke coalitie”-hypothese kiezen, voornamelijk omdat er geen indicaties bestaan, dat de overheid in België in het recente verleden een bijzondere belangstelling zou hebben getoond voor de

* De auteur van dit artikel is verbonden aan het Centre for Operations Research and Econometrics (CORE) te Leuven; hij is voorts waarnemend directeur van het Studiecentrum voor Economisch en Sociaal Onderzoek te Antwerpen.

¹ Sommigen zouden in dit verband „welzijn” schrijven in plaats van „welvaart”. Hier worden reële inkomens bedoeld gemeten op het relevant preferentieveld, en niet het BNP.

produktie van goederen met schaalvoordelen. Het overheidsconglomeraat heeft zich bijv. ontwikkeld op het stuk van onderwijs en medische diensten. Maar deze gebieden bevatten duidelijke indicaties dat er *schalnadelen* bestaan (dit is vermoedelijk vrij typisch voor arbeidsintensieve sectoren). Het samenvoegen van de scholen in een enorm onderwijsnet en van de medische diensten in een gezondheidsdienst heeft op zichzelf geleid tot een stijging van de administratieve kosten per leerling of per patiënt, zonder belangrijk effect op de efficiëntie in de produktie van de dienst. Ongeacht het feit dat een dergelijke concentratie niet efficiënt is (men verspilt de middelen van de natie), heeft ze als tweede nadelig gevolg dat men een monopolie vestigt op een plaats waar er natuurlijkerwijze nooit een tot stand zou komen.

Het gaat niet op in dit verband te verwijzen naar de stimulerende invloed op de produktie die, in een Keynesiaanse interpretatie, zou voortvloeien uit overheidsuitgaven. Het is helemaal iets anders wanneer de overheid enerzijds in een depressie-periode nieuwe bedrijvigheid creëert, die de particuliere sector bij de dan geldende prijzen nooit zou ondernemen, of anderzijds in een periode van volledige tewerkstelling een functionerende particuliere onderneming naar zich toetrekt om haar op een inefficiënte manier aan de overheidsproduktie toe te voegen. In dit tweede geval is de multiplicator zonder meer negatief. In deze omstandigheden remmen de overheidsuitgaven de toeneming van de produktie en de groei veeleer af dan die te stimuleren.

De tweevoudige efficiëntie

Het is nuttig verder in te haken op de vereiste tweevoudige efficiëntie bij het verschaffen van collectieve goederen. Vooreerst is efficiëntie vereist bij de keuze van de produktie- of organisatiemethoden zelf, voor elk *gegeven* output-niveau dat men wenst te bereiken. Vervolgens is efficiëntie nodig bij de *bepaling* van dat output-niveau zelf. Dit tweede probleem is niet minder belangrijk dan het eerste, zowel wanneer de overheid zekere goederen gratis ter beschikking stelt, als wanneer ze de produktie laat verkopen door een bepaalde dienst met een feitelijk monopolie (al dan niet gesubsidieerd).

Voor een *gegeven* output-niveau zijn de aangewende organisatie- en beheersmethoden beslissend voor de doeltreffendheid van de geleverde prestaties. Wanneer de overheid in België bepaalde produktieve activiteiten op zich neemt, kan men grosso modo drie types van beheersmodaliteiten onderscheiden:

- a. de overheid geeft de te verschaffen dienst in aanbesteding: in deze omstandigheden hangt het af van de efficiëntie van de aanbestedingsprocedure of de dienst tegen minimale kosten wordt geleverd;
- b. de overheid kan de dienst in het kader van een ministerie tot stand laten komen, of het beheer overlaten aan een uiteindelijk door haar gecontroleerde parastatale instelling. Soms krijgt deze parastatale instelling een monopolieright, soms ook (maar niet zo vaak) ligt ze in concurrentie met bedrijven uit de particuliere sector;
- c. tenslotte kan de overheid het recht om bepaalde

diensten te verschaffen toekennen aan zekere onafhankelijke organisaties of professionele groepen, die het alleenrecht van exploitatie krijgen.

In de meeste gevallen komt men tot een werkelijk overheidsmonopolie, wat meestal aanleiding geeft tot een kolossale administratie waarvan men kan vermoeden dat ze de economische optimale grootte ver overschrijdt: dat wil zeggen dat men vermoedelijk met groot nut beslissingsmacht kan decentraliseren. Overigens is dit produktieproces vaak onderhevig aan bevorderingsmethoden die geen verband houden met de *produktieve efficiëntie* van de personen die bij het tot stand brengen van de output van de dienst betrokken zijn, maar wel met hun *politieke efficiëntie*. Dit geeft onvermijdelijk aanleiding tot vele wrijvingen en tot een verlaging van de gemiddelde arbeidsproductiviteit in de sector.

Nu is het niet zonder meer uitgesloten dat de overheid zich in een bepaalde sector exclusieve produktie-rechten toeëigent, maar dat ze terzelfdertijd in het beheer bewust streeft naar een prijs- en output-volume die onder concurrerende voorwaarden zouden bestaan. De experimenten van *Electricité de France* bewijzen dat zulks in principe mogelijk is, hoewel men er zich wel voor moet hoeden deze ervaringen al te snel te veralgemenen voor sectoren waar werkelijk plaats is voor gedifferentieerde produkten en diensten. In ieder geval bestaat er op dat gebied een uitgebreide en zeer diepgaande literatuur over de beheersmethoden van overheidsdiensten.

Hoe efficiënt men de produktie ook opzet, toch blijft de vraag in welke mate men de consument uiteindelijk van goederen zal voorzien. Wat waarborgt de belangen van de consument? Bestaan er regelingsmechanismen die ervoor zorgen dat aan de vraag voldaan wordt? Wat zorgt ervoor dat de betrokken dienstverleningen onder normale voorwaarden geschieden? Wat zorgt ervoor dat de produktie te gepasten tijde wordt ingekrompen of uitgebreid, wanneer er een tekort aan of overschot van vraag bestaat? Kortom, hoe voorkomt men, dat lethargie of immobilisme de overheidsproduktie kenmerken?

Uit het standpunt van de consument worden de door de staat verschaft goederen beschouwd als een tegenprestatie voor de betaalde directe en indirecte belastingen. In ruil hiervoor ontvangt hij produkten en diensten die elk voor hem een geldswaarde hebben, hoewel hij er in de beschouwde omstandigheden niet in geld voor dient te betalen. Elke consument zou in principe voor zichzelf een sommetje kunnen maken om na te gaan of het direct en indirect door hem betaalde belastingbedrag zijn (subjectieve) waardering van de beschikbaar gestelde goederen overtreft. Hij kan besluiten of hij dus anderen subsidieert of zij hem. Hij concludeert dat hij een netto-transferbetaler of -ontvanger is. Wat echter niet bestaat is de *toewijsbaarheid* van een betaling aan een levering van een specifieke dienst. De directe controle van de consument op de geproduceerde en ter beschikking gestelde dienst verdwijnt. Van sommige diensten wordt, wat consument X betreft, te véél ter beschikking gesteld en van andere produkten te weinig, maar hij kan zich geen additionele eenheden aanschaffen door er geld voor uit te geven. Anders gezegd: er kan een overschot van vraag op aanbod van de ter beschikking gestelde dienst bestaan

wat elke consument betreft, in een markt die niet door prijzen wordt geregeld, of in een markt die bij beslissing van de monopolist niet bestaat! En het is van belang na te gaan hoe in deze omstandigheden de aangewezen hoeveelhedscorrecties tot stand dienen te komen.

Ook op wetenschappelijk vlak heeft men hier met een zeer interessante problematiek te maken. Immers, in een gewone markt kan de vraagfunctie bestudeerd worden door middel van observaties betreffende de prijzen, de tegen die prijzen verhandelde hoeveelheden, en zekere observaties van exogene variabelen die het mogelijk maken de vraag- en/of aanbodfunctie te identificeren. Bestaat er in dat geval een factor die het aanbod beperkt, dan zal de prijs omhoog gestuurd worden, wat op zichzelf tot correctieve actie (import, nieuwe bedrijven) aanleiding geeft.

In een markt van collectieve goederen ontbreekt vaak prijsvorming en kan men uiteraard de inkomens- en prijsgevoeligheid van de vraag niet door middel van dezelfde empirische methoden onderzoeken. Wegens afwezigheid van een prijsindicator zal men overigens geen informatie bekomen over het tekort aan of overschot van aanbod.

Economische toewijzing in een parlement

De standaarduitleg voor deze moeilijkheid luidt dat de plaats waar over deze aanpassingen van vraag en aanbod wordt beslist, het parlement is (of op regionaal vlak de gemeenteraad, of provincieraad). Men verwacht dat een goed functionerend politiek stelsel vrij snel over de nodige informatie zou beschikken om de produktie en de vraag aan elkaar aan te passen en de tekorten weg te werken.

In dit verband geldt als voornaamste vraag: is het parlement voldoende toegerust om, bij toenemende interventie in de allocatie van de middelen, deze rol van produktieve controle op de allocatie te vervullen?

Men kan zich tevens afvragen of het huidige Belgische parlement, ontstaan in de tijd van de 'Etat-Gendarme', deze rol überhaupt wel aan kan. Is het parlement niet overbelast? In alle geval ziet men reeds een aantal van de voorspelbare gevolgen van de overbelasting en het gebrek aan toerusting van om het even welke instelling: (1) beslissingen worden uitgesteld, en de informatie wordt niet geëvalueerd — de inwoners van Antwerpen wachten vijf jaar op een beslissing omtrent een tunnel — (2) de beslissingen worden elders genomen, en het parlement mag post factum een formele goedkeuring geven — men denke aan budgetten die al lang besteed zijn voor ze ter goedkeuring worden voorgelegd. Precies deze verschijnselen stellen we meer en meer vast in de laatste jaren: zij tonen aan dat er enige overbelasting bestaat op de markt van toewijzing van collectieve goederen. De vraag is of men deze toestand kan verhelpen.

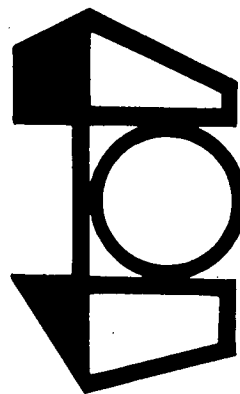
Twee problemen van politieke economie

Twee problemen van politieke economie treden op de voorgrond. *Ten eerste* rijst de vraag of er wetenschappelijke methoden bestaan om voor een gegeven collectief goed of dienst op een eventueel tekort of overschot te wijzen. *Ten tweede* dient men na te gaan wie deze informatie moet verzamelen, op haar waarde schatten en beoordelen, teneinde een optimale „output-

mix” tot stand te brengen.

1. Gewezen werd reeds op het feit dat de gangbare econometrische methoden, aangewend om de vraagfunctie in een particuliere markt te bepalen, bij gebrek aan prijsgegevens niet toepasbaar zijn. Nochtans bestaan er andere methoden die op dit gebied kunnen worden gebruikt; twee proefnemingen zijn vermeldenswaard.

In 1963 publiceerde Mevrouw E. Mueller (Survey Research Center, Universiteit van Michigan) een rapport van een studie terzake². Door middel van interviews onderzocht de auteur de opvattingen van de consumenten omtrent hun vraag naar verschillende soorten staatsvoorzieningen, zoals steun aan gepensioneerden, onderwijs, krottenopruijing, medische diensten, openbare werken, bewapening, snelwegen, parken en publieke voorzieningen, ruimtevaart, landbouwsteun, steun aan ontwikkelingslanden. Zo werd getracht vast te stellen of de representatieve groep consumenten de mening was toegedaan dat de financiële voorzieningen van bepaalde programma's dienden te worden uitgebreid of ingekrompen. Enerzijds werd in het bijzonder nagegaan of de opinies van de ondervraagden interne consistentie vertoonden, doch anderzijds ook in welke mate de betrokken consumenten bereid waren om additionele belastingen te betalen teneinde deze additionele voorzieningen te financieren.

Uiteraard kunnen we hier niet ingaan op details van de onderzoeksprocedure of op de concrete door de antwoorden verschaft indicaties. Vermeldenswaard is dat een groot deel van de ondervraagde personen beslist bereid was additionele belastingen te betalen voor concrete additionele publieke voorzieningen. In dit verband kwamen overigens interessante groepsgedragsverschijnselen aan het licht.

Nu is het evident dat men uit de antwoorden op dergelijke enquêtevragen niet zonder meer kan afleiden dat men aldus een geldige informatietechniek omtrent publieke uitgaven heeft bekomen. Inderdaad moet men nog uitkijken of de consumenten ook in werkelijkheid tot de betaling van deze bedragen zouden overgaan. In dit verband werd bij een recent onderzoek door P. Bohm³ (Universiteit Stockholm) een aantal groe-

(slot op blz. 347)

² E. Mueller: *Public attitudes towards fiscal programmes*, in „*Quarterly Journal of Economics*”, mei 1962, nr. 2, blz. 210-235.

³ P. Bohm: „*Estimating demand for public goods; an experiment*”, *University of Stockholm, mimeo* (1970).

Woningbouw hoge prioriteit: wat houdt dat in?

DRS. F. IJMKERS*

Nog steeds heerst er grote onvrede met de volkshuisvestingssituatie in ons land, zowel bij het publiek als bij de „deskundigen” en de politici. Nagenoeg iedereen is het er over eens, dat dat gevoel van onvrede beslist niet misplaatst is. Er wordt weliswaar niet meer in kippenhokken gewoond, maar de woonomstandigheden van vele krotbewoners doen daar nauwelijks voor onder.

Er blijkt ook nauwelijks hoop te bestaan, dat het woonprobleem binnen een overzienbare periode zal worden opgelost. Blijkens een bespreking in *de Volkskrant* van 16 december 1970 van het door de uitgevermaatschappij Bonaventura samengestelde rapport betreffende een onderzoek naar de verwachtingen van het Nederlandse volk voor de periode 1970 - 1980 (*De toekomst op zicht*), wordt verzachting van de woningnood niet verwacht. Als de steekproef inderdaad landelijk representatief genoemd kan worden — en waarom zouden we daaraan twijfelen als de Nederlandse Stichting voor de Statistiek het zegt — betekent deze conclusie, dat er blijkbaar geen reden voor tevredenheid is over de tot heden geleverde woningbouwprestaties.

Deze onvrede kon ontstaan tegen de achtergrond van regeringsprogramma's en programma's van politieke partijen, waarin de oplossing van het woningprobleem hoge — soms zelfs de allerhoogste — prioriteit had.

De ontwikkeling van 1951 t/m 1969

De meest gebruikte maatstaven om de nationale prestaties op het gebied van de woningbouw te meten, zijn het aantal voltooide woningen en de in geld gemeten woningproductie volgens de CBS-bouwstatistiek (vnl. nieuwbouw). Daarnaast wordt het meer en meer populair om ook te kijken naar het aantal geproduceerde woningequivalenten; hieronder verstaat men de in geld gemeten woningproductie, uitgedrukt in fysieke woningen. Al deze maatstaven hebben gemeen, dat zij de prestaties in absolute zin meten.

Een maatstaf, die de woningbouwprestaties relatieveert door deze te vergelijken met een „alle” prestaties omvattende grootheid, is het percentage van het bruto nationale inkomen tegen marktprijzen, dat wordt aangewend voor de totale investeringen in woningbouw of voor de productie van woningen volgens de CBS-bouwstatistiek. De tabel geeft voor een lange periode een beeld van de prestaties, zoals deze zich volgens diverse maatstaven hebben ontwikkeld; in grafiek 1 is de ontwikkeling ook nog eens visueel voorgesteld.

De in de tabel opgenomen gegevens t.a.v. de voltooide woningen en de woningproductie volgens de CBS-bouwstatistiek (absolute maatstaven), spreken voor wat betreft hun betekenis voor zichzelf; de gegevens t.a.v. de investeringen in woningbouw en de woningproductie

Jaar	Voltooide woningen	Woningproductie vlg. CBS-bouwstatistiek, prijsbasis 1966		Investeringen woningbouw als % van het bruto nationale inkomen tegen marktprijzen, prijsbasis 1966		Woningproductie vlg. CBS-bouwstatistiek, als % van het bruto nationale inkomen tegen marktprijzen, prijsbasis 1966		
		Eenheden	Index 1960 = 100	In f. mln.	Index 1960 = 100	%	Index 1960 = 100	%
1951	58.666	70	1.219	61	4,59	99	3,38	95
1952	54.601	65	1.292	64	4,62	100	3,50	98
1953	59.597	71	1.445	72	5,10	110	3,60	101
1954	68.487	82	1.537	76	4,87	105	3,57	100
1955	60.819	73	1.416	70	4,22	91	3,04	85
1956	68.284	81	1.738	86	4,95	107	3,59	101
1957	88.397	105	2.016	100	5,35	116	4,08	115
1958	89.037	106	1.919	95	5,12	111	3,90	110
1959	83.632	100	2.039	101	5,05	109	3,90	110
1960	83.815	100	2.013	100	4,63	100	3,56	100
1961	82.687	99	2.036	101	4,51	97	3,48	98
1962	78.375	94	1.903	95	4,14	89	3,12	88
1963	79.523	95	2.027	101	4,01	87	3,19	90
1964	100.978	120	2.627	131	4,92	106	3,80	107
1965	115.027	137	2.902	144	5,14	111	3,94	111
1966	121.699	145	3.118	155	5,36	116	4,14	116
1967	127.433	152	3.644	181	5,77	125	4,55	128
1968	122.773	146	3.938	196	5,75	124	4,56	128
1969	123.117	147	3.754	186	5,32	115	4,17	117

Bron: CBS-publicaties.

volgens de CBS-bouwstatistiek, beide als percentage van het bruto nationale inkomen tegen marktprijzen (relatieve maatstaven), behoeven enige nadere toelichting.

Als gevolg van het verschil in prijsontwikkeling tussen enerzijds de investeringen in woningbouw en de woningproductie volgens de CBS-bouwstatistiek en anderzijds het bruto nationale inkomen tegen marktprijzen, kan bij berekening van de percentages uit de bedragen in lopende prijzen een onjuist beeld van de volumeontwikkeling, waar het in feite toch om gaat, ontstaan. Dit geldt met name voor de laatste jaren, waarin de bouwkosten van woningen aanmerkelijk sneller toenamen en nog toenemen dan het gemiddelde prijsniveau; berekening op basis van lopende prijzen zou voor deze jaren derhalve een te gunstig beeld van de fysieke woningproductie geven.

Met behulp van gegevens van het bruto nationale inkomen tegen marktprijzen in lopende prijzen en in constante prijzen (prijsniveaus 1958 en 1963) en van de CBS-indexcijfers van de productieprijzen van woningen (prijsniveau 1966), zijn reeksen opgesteld op basis van het prijsniveau 1966; uit deze laatste gegevens zijn de

* De auteur is economisch medewerker van het aan de Technische Hogeschool Delft verbonden Research Instituut voor de Woningbouw.

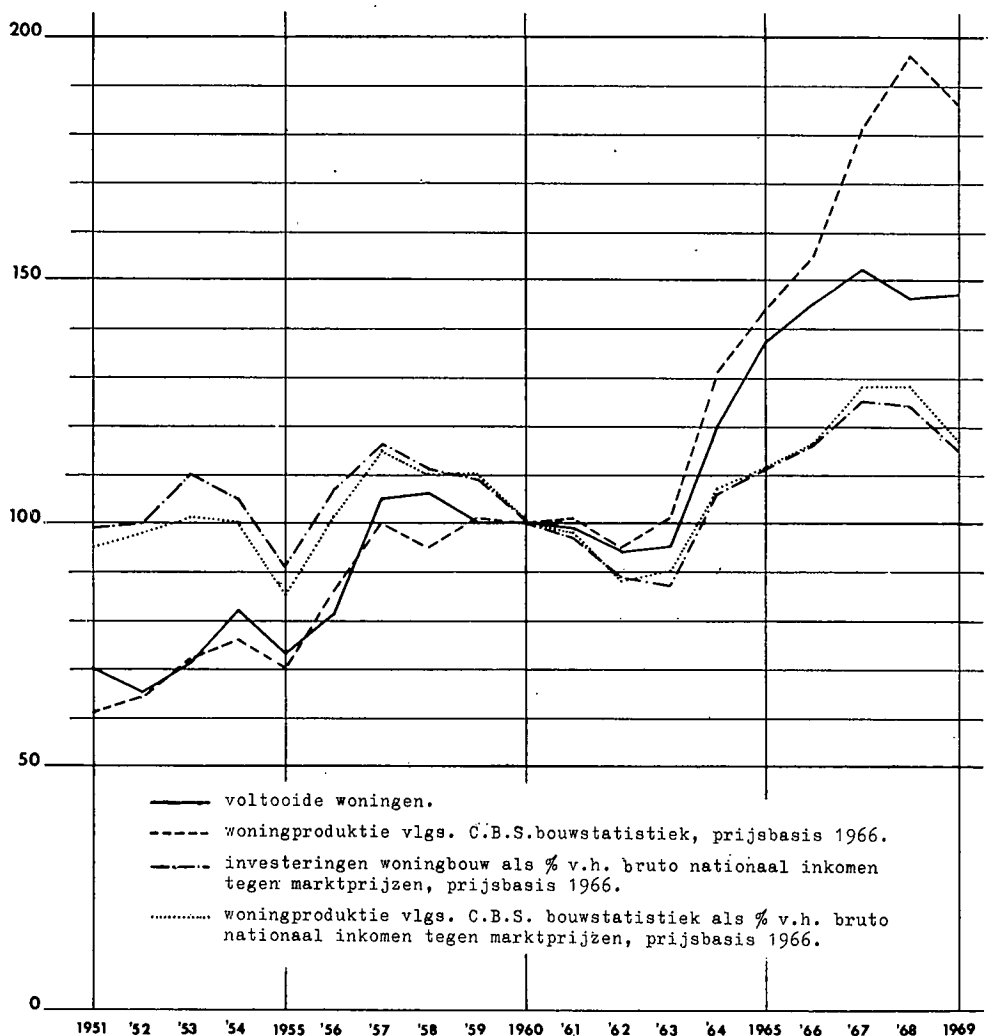
bedoelde percentages berekend.

Het verschil in ontwikkeling tussen berekeningen op grond van lopende en die op grond van constante prijzen wordt geïllustreerd in grafiek 2. Opvallend is, dat het niveau van de uitkomsten, berekend op basis van constante prijzen over de gehele periode, behalve in 1969 het hoogst van beide is. Dit betekent, dat op grond van het basisjaar 1966, de prijsontwikkeling van de woningbouw zich op een relatief lager niveau voltrok dan die van het nationale inkomen. Dit wil uiteraard niet zeggen, dat het prijsverloop van de woningbouw in bepaalde jaren niet ongunstiger kon zijn dan dat van het nationale inkomen; een dergelijke ontwikkeling manifesteert zich door een kleiner worden van de verticale afstand tussen de „constante-prijzenlijn” en de „lopende-prijzenlijn”. In 1969 snijden de lijnen elkaar als gevolg van de relatief zeer ongunstige prijsontwikkeling in de woningbouw en verwacht mag worden, dat de verticale afstand tussen beide lijnen, maar dan met de „constante-prijzenlijn” op het laagste niveau, in de jaren 1970 en 1971 nog zal toenemen. Tussen de ontwikkelingen van de beide in grafiek 2 opgenomen lijnenparen, bestaat nauwelijks enig verschil. Na dit terzijde over de methodologie terug naar de tabel en grafiek 1.

In de ontwikkeling sedert 1950 kunnen duidelijk drie afgeronde perioden worden onderscheiden, terwijl een vierde blijkbaar is aangevangen. De eerste periode loopt van 1951 t/m 1957; de prestaties volgens de absolute

maatstaven vertonen een trendmatige stijging, terwijl de prestaties volgens de relatieve maatstaven slechts een zeer geringe trendmatige stijging te zien geven. De tweede periode loopt van 1958 t/m 1963; in dit tijdperk blijven de prestaties volgens de absolute maatstaven globaal op een stabiel niveau, terwijl die volgens de relatieve een duidelijke trendmatige daling laten zien — de woningbouw kan zijn aandeel in de welvaartsontwikkeling niet handhaven. De derde periode dekt de jaren 1964 t/m 1967, waarin de prestaties volgens alle maatstaven stijgen, zij het dat die volgens de relatieve een aanmerkelijk langzamer stijgingstempo laten zien. De vierde periode is nog maar net aangevangen; voor 1968 is het beeld niet helemaal helder, 1969 laat al een duidelijker beeld opdoemen en naar verwachting zal de dalende beweging zich in 1970 voortzetten.

Bezien we de ontwikkeling over de gehele periode, dan blijkt er weliswaar een duidelijke stijging in de volgens absolute maatstaven gemeten prestaties aanwezig te zijn; kijken we echter naar de prestaties volgens relatieve maatstaven, dan blijkt er van een duidelijke stijging nog maar in zeer geringe mate sprake te zijn en ebt een eventueel opkomend gevoel van tevredenheid onmiddellijk weg. Het verloop van de relatieve maatstaven dwingt tot de grootst mogelijke bescheidenheid en zou moeten dwingen het prestatie-niveau op te voeren, als tenminste ooit zicht op een volledige oplossing van het woonprobleem geboden wil worden.

Grafiek 1. Woningbouwprestaties (indexcijfers 1960 = 100).

Hoeveel zou dan voor de woningbouw moeten worden uitgegeven?

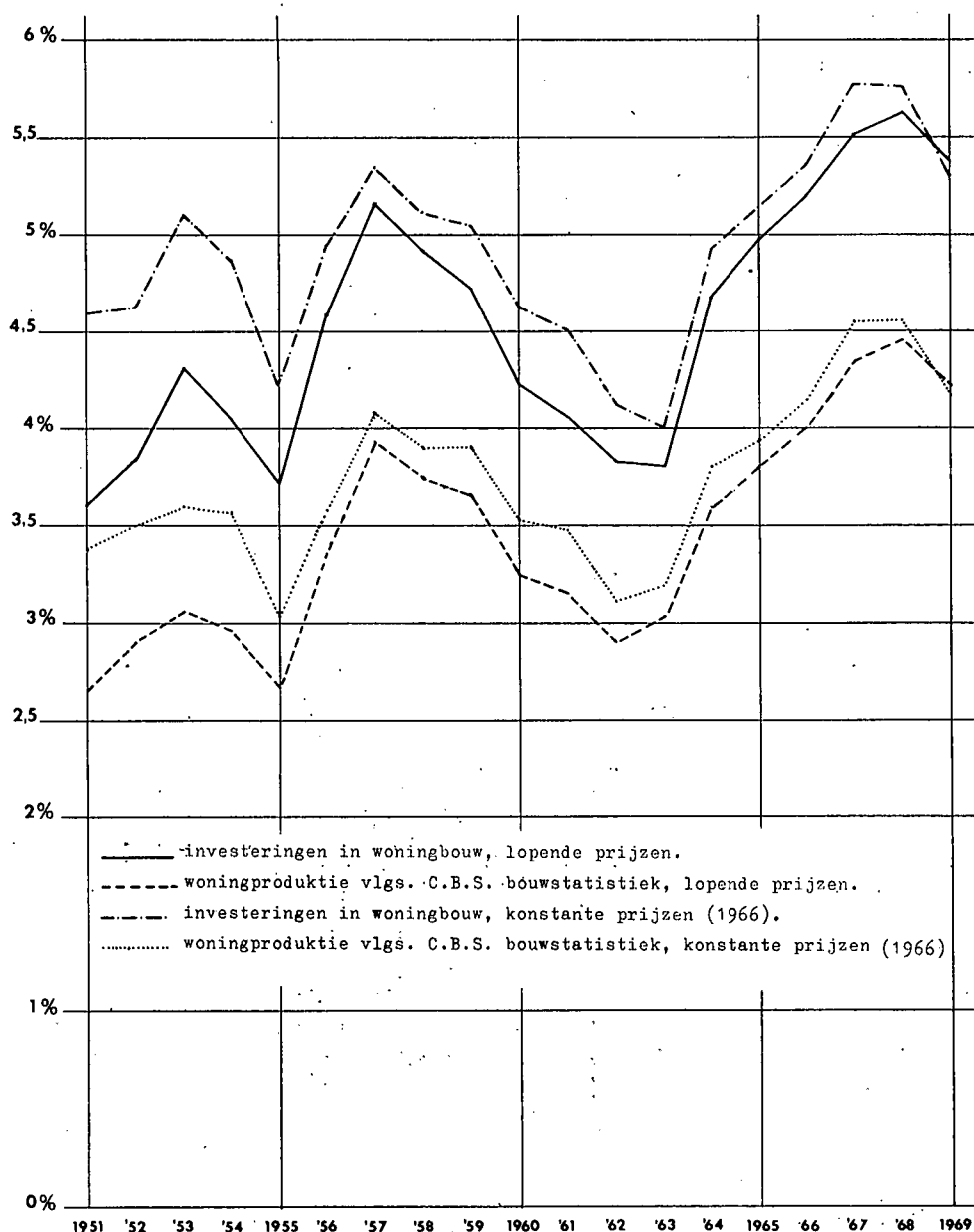
De vraag rijst hoe groot de te leveren prestaties in de komende jaren dan zouden moeten zijn. Onmiddellijk moet dan worden vastgesteld dat dit probleem langs zuiver theoretische weg niet is op te lossen, zoals dat trouwens voor geen enkele bestedingscategorie mogelijk is. De verdeling van de nationale middelen over de diverse aanwendingsmogelijkheden is in het Nederlands economisch systeem — waarin de consumentensoevereiniteit hoge ogen gooit — in principe het resultaat van de beslissingen van de consumenten. Als eerstverantwoordelijke groep voor de ongelukkige gang van zaken in de woningbouw zouden dus de consumenten, dus alle Nederlanders, in aanmerking kunnen worden gebracht. Deze stelling — alhoewel in theorie verdedigbaar — moet echter als een dijk van een dooddoener worden beschouwd, daar de feitelijke invloed van de consument op de omvang van de woningbouw slechts uiterst gering en dan nog indirect is.

Veel rechtvaardiger lijkt het de vinger te heffen in

de richting van de centrale overheid en het deze overheid controlerende Parlement. De overheid heeft immers instrumenten, of zou deze kunnen hebben, om de bestedingen in een bepaalde richting te sturen, hetgeen zeker voor de woningbouw het geval is of zou kunnen zijn.

Als de overheid in gebreke zou blijven, dan heeft het Parlement nog de mogelijkheden om de overheid in de gewenste richting te corrigeren. De overheid en het Parlement kunnen daarbij rekenen op massale steun, zoals uit een aantal opinie-onderzoekingen, waar de woningnood als op te lossen probleem een hoge prioriteit kreeg, is gebleken. Uit een onlangs gehouden enquête onder 1124 Nederlanders — door het Hilversumse Bureau Intermart ten behoeve van Brandpunt-special van de KRO — blijkt dat in december 1970 53%¹ van de Nederlanders de woningbouw als het voornaamste probleem ziet voor de nieuwe regering en dat bijv. de

¹ Recentere onderzoekingen — eveneens t.b.v. Brandpunt — leverden al een percentage van 60 op.

Grafiek 2. Percentages van het bruto nationaal inkomen tegen marktprijzen besteed aan respectievelijk investeringen in woningbouw en woningproductie volgens de C.B.S. - bouwstatistiek, berekend aan de hand van lopende prijzen en van constante prijzen (prijsniveau 1966).

wegenbouw pas ergens onderaan het lijstje komt².

Alhoewel aan de waarde van opinie-onderzoekingen geen al te absolute waarde mag worden toegekend — hebben de ondervraagden de consequenties van hun keuze voldoende overwogen? — lijkt er toch weinig twijfel te bestaan over het antwoord op de vraag, of de Nederlander de oplossing van het woonprobleem belangrijk vindt.

Als de theoretische weg om de juiste omvang van de woningbouwprestaties te bepalen is geblokkeerd, zal een pragmatische benadering de oplossing moeten brengen en zoals uit het voorgaande eigenlijk al bleek, is daarvoor een politieke beslissing noodzakelijk. Langs politieke weg zal het na te streven doel moeten worden geformuleerd en zal voorts moeten worden bepaald hoe dat doel zal moeten worden bereikt. Het formuleren van de doelstelling voor de woningbouw lijkt niet zo moeilijk; het zal betrekking moeten hebben op het realiseren van een volkshuisvestingssituatie, die het aan als zodanig beschouwde woningbehoevenden mogelijk maakt een woning die aan minimum eisen voldoet te betrekken.

De belangrijkste voorwaarde, die bij het nastreven van de doelstelling in acht zal moeten worden genomen, heeft betrekking op de termijn, waarop het doel zal moeten zijn bereikt. Aan de hand van o.a. gegevens over de kwantitatieve en de kwalitatieve achterstand in de voorziening en van de groei van de behoefte, kunnen alternatieven voor de jaarlijks benodigde woningproductie worden berekend, waaruit langs politieke weg een keuze zal moeten worden gemaakt. Dit vereist dus een lange-termijnplanning, en niet te vergeten een lange-termijnprogramma, die over een kabinetsperiode moet kunnen heengaan. Een eventuele tegenwerping, dat een minister van Financiën met dit laatste niet akkoord kan gaan i.v.m. de last, die hij dan op de schouders van zijn opvolger legt, kan worden weerlegd door te wijzen op de talloze onder het bewind van voorgangers genomen beslissingen, die iedere minister van Financiën telkens weer binden.

Het in gemeen overleg opgestelde programma zal door de overheid moeten worden gegarandeerd. De minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening zal een zodanig flexibel budget tot zijn beschikking moeten krijgen — een budget overigens met een stevige bodem — dat hij via manipulaties met de opdrachten — de overheid is direct of indirect een belangrijke opdrachtgever — de continuïteit binnen de bouwnijverheid aanzienlijk beter dan thans kan beheersen. Het idee van een flexibel budget is in zoverre niet nieuw, dat in het bouwprogramma 1965 reeds een minimum en een maximum aantal woningen werd vermeld (onder het stimulerende beleid van de toenmalige minister Bogaers werd echter zowel het minimum van 95.000 woningen als het maximum van 100.000 woningen verre overschreden; er werd voor bijna 128.000 woningen subsidie toegezegd of een rijks-goedkeuring verleend).

Het hierbedoelde programma zal jaarlijkse verhogingen moeten kennen, die van een geheel andere orde van grootte zijn dan die voor 1971. Voor dat jaar is, nadat zelfs eerst het Centraal Planbureau de economische en budgettaire consequenties van een bepaald toename en het programma had moeten berekenen; in een uitbreiding met 2.000 woningen voorzien. Voor een ambitieuze verhoging van de jaarlijkse woningproductie is een forse uitbreiding van de bouwcapaciteit nodig en daarvoor kan de hiervoor genoemde verbetering van de continuïteit niet

worden gemist. Door het voornamelijk op stabilisatie van de woningproductie gerichte huidige beleid, na het op expansie gerichte beleid van oud-minister Bogaers, is de animo zowel bij potentiële bouwvakarbeiders om tot de bedrijfstak toe te treden, als bij de aannemers om hun capaciteit middels investeringen uit te breiden, namelijk toch al niet groot. Aan het hier bepleite beleid, dat dus is gebaseerd op lange-termijnplanning en -programmering, is het voordeel verbonden, dat de woningbouw als een stabiel element in de nationale economie en niet langer als een conjunctuurbeheersingselement kan gaan fungeren.

Voorts zou het beleid aan geloofwaardigheid winnen, wanneer het een toename van het aandeel van de woningbouw in het nationale inkomen expliciet zou kunnen stellen. Deze toename zal overigens slechts geleidelijk behoeven te verlopen en ook niet anders kunnen verlopen in verband met de al eerder geschetste capaciteitsproblemen. Een toename met een vol punt van het percentage, dat de woningproductie volgens de CBS-bouwstatistiek van het bruto nationale inkomen tegen marktprijzen uitmaakt, betekent overigens niet minder dan zo'n 20.000 woningen. Een gelijkblijvend aandeel — dus een procentuele stijging van de woningproductie gelijk aan die van het nationale inkomen — als voorlopige minimum eis, geformuleerd door Dr. H. Umrath in *Socialisme en Democratie* van september 1970, lijkt echter een te bescheiden eis.

Niet ontkend kan worden, dat na heel veel jaren — wanneer de doelstelling is bereikt, dus wanneer óók het sanerings- en renovatieprobleem geheel is opgelost — de capaciteit weer zal moeten worden ingekrompen. Dit stadium echter, gezien de nog heersende tekorten, ver in het verschiet te liggen. Daar komt nog bij, dat naarmate de tijd voortschrijdt, de kwaliteitseisen zullen toenemen en dus de verkrotting, en dus de behoefte aan nieuwbouw. Als compenserende factor kan ook nog de vermoedelijk zeer sterk stijgende vraag naar tweede woningen worden genoemd³.

Tenslotte zij in dit verband nog opgemerkt, dat de inkrimping geleidelijk tot stand zal kunnen worden gebracht en dat de bezwaren van (enige) overcapaciteit niet „sec” gezien kunnen worden, maar moeten worden afgewogen tegen de bezwaren van de tot dan heersende woonnood. Kwantificering van beide bezwaren is niet mogelijk — wie drukt de omvang van het leed als gevolg van de woningnood uit in een grootheid, die is te vergelijken met de omvang van het leed van bijv. werkloosheid? — maar een gevoelsmatige benadering zou toch wel tot een communis opinio moeten kunnen leiden.

Wat moet er verder gebeuren?

Een toename van het aandeel in het nationale inkomen van een bepaalde sector zal uiteraard gepaard moeten gaan met een daling van het aandeel van één of meer andere sectoren. De vraag kan nu worden gesteld, welke sectoren daarvoor het meest in aanmerking komen. Wanneer we een onderscheid maken tussen particuliere

² „Cobouw” van 6 januari 1971.

³ Zie voor een „verontrustende” beschouwing over de nog te verwachten vraag naar tweede woningen het artikel van Dr. F. L. G. Slooff in „Bouw” van 30 januari 1971.

en overheidsconsumptie en particuliere en overheidsinvesteringen (exclusief woningbouw), dan lijken de particuliere investeringen (exclusief woningbouw) daarvoor het meest geschikt te zijn.

Op langere termijn zal de particuliere consumptie door een matiging van de particuliere investeringen (exclusief woningbouw) beïnvloed kunnen worden; gezien de marginale grootheden waarom het zal moeten gaan in verband met de gewenste langzame toename van het woningbouwaandeel — tienden van procenten van het nationale inkomen — lijkt verwaarlozing van dit effect voorlopig althans niet onverantwoord. Rechtstreekse aantasting van de particuliere consumptie lijkt op het eerste gezicht dan ook minder gewenst, o.a. ook in verband met de weerstanden die dat bij zeer velen zal oproepen. Zou men daartoe toch willen overgaan, dan ware dat wellicht te bereiken via de één of andere vorm van geblokkeerd loon.

De overheidsconsumptie bestaat voor het belangrijkste deel uit salarissen en biedt derhalve weinig ruimte voor een relatieve vermindering. In de sector van de collectieve voorzieningen bestaat, naar vrij algemeen wordt erkend, nog een zodanige relatieve achterstand dat verdere aantasting van de overheidsinvesteringen ongewenst moet worden genoemd.

Blijft dus als meest wenselijke sector over de particuliere investeringen (exclusief woningbouw). Onlangs is — zij het in een geheel ander kader — ook elders gepeinsd over de wenselijkheid van het beperken van de investeringen. De heer Mertens — voorzitter van het NKV — vroeg zich dat namelijk af tijdens de op 21 en 22 december 1970 gehouden Verbondsvergadering, zij het niet om de woningbouw te stimuleren, maar als een soort tegenwicht tegen de op grond van artikel 10 van de Loonwet getroffen loonmaatregel. Daarbij overwoog de heer Mertens, dat de investeringen — hij had het oog op de totale investeringen — een belangrijke rol spelen als veroorzaker van conjunctuurschommelingen⁴. Als we behalve aan de schrijnende achterstand in de woningbouw en aan de conjunctuurschommelingen ook nog denken aan de overspannen arbeidsmarkt, aan de noodzakelijke vraag naar buitenlandse werknemers en de problemen die deze meebrengen, en tenslotte aan de hoge rentevoet, dan ligt het voor de hand de consequenties van een beperking van de — bij voorkeur particuliere — investeringen (exclusief woningbouw) in hun totale omvang nader en nauwkeurig te bestuderen.

Om de investeringen in de particuliere sector in de hand te kunnen houden, zouden deze kunnen worden onderworpen aan een tot de gehele sector van de investeringen in vaste activa uitgebreid rijksgoedkeuringssysteem. Dit systeem heeft jarenlang voor een groot deel van de bouwnijverheid gegolden en omvatte toen — de gesubsidieerde woningbouw, die op andere wijze in het gewenste spoor kon worden gehouden, daarin begrepen — zo'n 60% van de investeringen in vaste activa. Het beleid heeft in de jaren — globaal gezien — aan het doel beantwoord en het moet met behulp van de nodige aanpassingen voor de gehele sector van de investeringen in vaste activa bruikbaar zijn te maken.

Slotbeschouwing

Opvoeren van de woningbouwprestaties in een — afgezien van enkele kortstondige haperingen — voortdurend oververhitte economie is slechts met grote moeite te

realiseren en dan nog alleen wanneer beperkingen in andere sectoren worden aanvaard. Dit is slechts mogelijk met een uiterst doelbewust overheidsbeleid, dat voor een lange periode verplichtingen inhoudt. Dat beleid zal structurele veranderingen t.o.v. het huidige beleid moeten vertonen, daar niet mag worden verwacht dat een zo zwakke sector als de woningbouw alleen met gepeuter aan de rand in een ander spoor kan worden getrokken.

De berichten, die thans de ronde doen en die wijzen op een dit jaar te verwachten hapering in de economische ontwikkeling, mogen de aandacht niet van het lange-termijnprobleem afleiden; na de eventuele passen op de plaats zal er weer een periode van spanningen optreden met alle bekende nadelen, vooral voor de woningbouw, terwijl in de woningbouw opgelopen achterstanden niet of nauwelijks zijn in te halen. Hoe men de woningbouwzaak ook wendt of keert, steeds stuit men op de noodzaak woningen, véél woningen, te bouwen. Om de aandacht niet van dit kwantitatieve probleem af te leiden, hebben wij aan tal van met de woningbouw samenhangende problemen geen aandacht besteed. Dit betekent niet, dat de stedeboekkundige, ontwerp- en plan-technische, financiële, juridische enz. problemen zijn onderschat. Centraal moet echter blijven staan, dat we met z'n allen meer voor de woningbouw zullen moeten overhebben.

Frits IJmkers

⁴ „Ruim Zicht” van 28 december 1970.

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 343.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

pen personen ondervraagd naar hun voorkeur voor verschillende TV-programma's. Vervolgens dienden zij een geldsom te besteden om het programma (op een gesloten TV-kringloop) te verwezenlijken. Uit de antwoorden kon relevante informatie worden geput voor de programmatiebeslissingen.

De resultaten van de twee voornoemde studies tonen aan dat men door enquêtes en experimenten de wensen van de consument kan leren kennen.

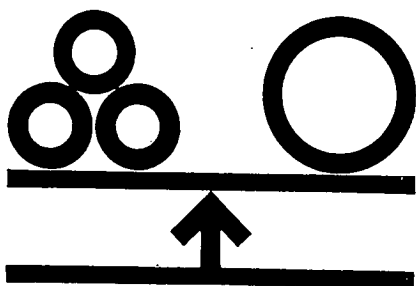
2. De lezer zal opwerpen dat het heel wat voeten in de aarde heeft om op dergelijke wijze de vraag naar publieke goederen te schatten, en het aanbod vervolgens continu aan te passen aan de vraag. Uiteraard zullen de kosten verbonden aan een concrete wetenschappelijke vaststelling van de vraag naar gedetailleerde diensten zeer hoog liggen. En wellicht zal men opmerken dat er een merkwaardig informatiestelsel vervat is in een marktmechanisme dat met prijzen werkt. Dit prijsmechanisme zorgt er ogenschijnlijk zonder kosten voor, dat vraag en aanbod elkaar ontmoeten tegen een bepaalde prijs, dat nieuwe goederen worden voortgebracht enz. Deze kostenloosheid is slechts schijn, want uiteraard werkt ook het prijsmechanisme niet zonder informatieverwerking, advertising, boekhouding, produktontwikkeling, marketing, enzovoort, waarvan de ondernemers en dus de consumenten de kosten dragen. In de kosten van een produkt zijn trouwens ook die van

de mislukkingen verwerkt, d.w.z. van nieuwe produkten die niet werden verkocht; patenten die niet tot produktie leidden.

Naar analogie van wat gebeurt in een door prijsbepaling geregelde markt vraagt men zich dus af welke instantie de continue informatietaak op zich dient te nemen inzake het ter beschikking stellen van collectieve diensten. In een concurrentiële markt wordt de prijs niet bepaald door de producent, maar wel door de interactie van vraag en aanbod. De prijs, als informatiemechanisme, staat niet onder controle van de producent of consument. Tracht een producent een goed of dienst tegen een kunstmatig hoge prijs te verkopen, dan bevoorraadt de geïnformeerde consument zich elders, of betekent de hoge prijs een sein voor nieuwe mededingers om hetzelfde produkt tegen een lagere prijs op de markt te brengen. Aldus treedt op een concurrentiële markt een correctie in.

Hierbij valt op dat de prijsvorming of het informatie-mechanisme in deze omstandigheden niet afhangt van de producent. Voor de markt van overheidsdiensten zou men kunnen stellen dat een soortgelijk principe dient te worden nagestreefd, namelijk dat een van de beslissingsmacht (de regering) onafhankelijk instituut (dat dus vermoedelijk direct onder het parlement ressorteert) informeert naar het eventueel bestaan van een overtalige vraag of aanbod. Aldus zouden de belangen van de consumenten, gebruikers van overheidsdiensten, worden gewaarborgd.

E. van Broekhoven

Geld- en kapitaalmarkt

Bezitsvorming, fictie of realiteit?

Steeds duiken de laatste tijd berichten op, die op enigerlei wijze betrekking hebben op de bezitsvorming en -spreiding vooral ten behoeve van de lagere inkomensklassen. Ik doe een willekeurige greep:

- Onlangs is door de Tweede Kamer het Wetsontwerp tot instelling van een Bezitsvormingsfonds aanvaard. Het betreft hier onder meer een handreiking van de overheid aan de kleine spaarder (met een inkomen beneden f. 18.000 met ingang van 1 januari 1971) in de vorm van een renteloze

lening ad maximaal f. 2.000 voor aankoop van een eigen woning en het toekennen van een belastingvrije premie van 35% bij de aankoop van een spaareffect.

- Eind vorig jaar betogde de heer A. C. Bastiaansen, voorzitter van een agrarische vakbond, dat de regering in plaats van een loonpauze af te kondigen er beter aan had gedaan de mogelijkheid tot het uitbetalen van spaarloon te verbeteren.

- In haar vorig jaar verschenen *Schets voor een algemeen inkomensbeleid* bekritiseert de Commissie Inkomensbeleid van het NKV de overheid inzake haar houding ten opzichte van de bezitsvorming bij werknemers. De commissie vindt dat „de sociaal-economische politiek van de overheid te weinig is toegespitst op het bevorderen van werknemersbesparingen en het stimuleren van systemen als vermogensaanwasdeling, investeringsloon en spaarloon...” (blz. 23).

- In de *Nota over de inkomensverdeling*, bijlage bij de Miljoenennota 1970, wordt in hoofdstuk III de rol van de overheid bij de vermogensspreiding nader belicht en een uiteenzetting gegeven van de nieuwe ideeën over vermogensvorming.

- In het pakket arbeidsvoorwaarden, dat door de vakbonden bij Philips is gedeponeerd, is opgenomen het voorstel jaarlijks aan de werknemers een aandeel van nominaal f. 10 toe te kennen.

De frequentie, waarmee de bezitsvorming in het nieuws komt, is voor mij aanleiding in deze rubriek aandacht aan dit onderwerp te schenken. Uiteraard mede op grond van het feit, dat dit stuk sociaal-economisch beleid consequenties voor de kapitaalmarkt met zich mee kan brengen.

Na de Tweede Wereldoorlog is tot het midden van de jaren zestig de belangstelling voor de kwestie van de bezitsvorming niet bepaald groot geweest. Met het noemen van de rapporten *Het vraagstuk der winstdeling* (1952) en *Bevordering van bezitsvorming door sparen* (1955) en de studie van het NVV getiteld *Wenkend perspectief* (1957) hebben we het wel gehad. De discussie over de bezitsvorming is in 1964 „aangezwengeld” door de vakcentrales met hun publikatie *Bezitsvorming door vermogensaanwasdeling*. Dit rapport was aanleiding tot een uitvoerige en soms felle polemiek, waarbij vele voor- en tegenstanders

van verschillend pluimage hun zegje over deze wijze van bezitsspreiding hebben gedaan.

De discussie erover is nu wat geluwd, om niet te zeggen verstomd. Vooralsnog lijkt de vermogensaanwasdeling een doodgeboren kindje. Feit is echter, dat de overheid op advies van de SER overgegaan is tot het opruimen van de juridische belemmeringen, die het invoeren van vermogensaanwasdeling of investeringsloon in de weg staan, zodat als ondernemers en werknemers tijdens het jaarlijkse onderhandelingspel het ooit nog 'ns eens kunnen worden over bezitvormende maatregelen zoals hier besproken, het Burgerlijk Wetboek niet als spelbreker kan fungeren.

Alvorens summier op enige aspecten van regelingen op het gebied van de bezitsvorming in te gaan, is het misschien nuttig eerst enige hierboven genoemde begrippen op een rijtje te zetten en te bekijken wat hun overeenkomsten en verschillen zijn. We praten dan over vermogensaanwasdeling, investeringsloon en spaarloon.

Vermogensaanwasdeling (hierna afgekort met *vad*) is een uitkering in de vorm van vermogenstitels van het aandeel in de overwinst, dat aan werknemers wordt toegewezen. Onder overwinst wordt dan verstaan het jaarlijkse financiële netto resultaat van de onderneming, onder aftrek van alle kosten, die door de onderneming moeten worden gemaakt om het voortbestaan ervan te verzekeren, met inbegrip van afschrijvingen, reserveringen, belastingen, ondernemersloon en rente en risicovergoeding voor degenen die in de onderneming vermogen hebben gestoken.

Investeringsloon heeft betrekking op dat gedeelte van het loon, dat boven het normale, uitbetaalde loon wordt toegekend en niet contant wordt uitgekeerd. Het is te beschouwen als een substituut voor *vad*. Investeringsloon is namelijk geschikt voor die instellingen en bedrijven, die krachtens hun aard weinig of geen overwinst maken en derhalve onmogelijk tot *vad* kunnen overgaan. Voorbeelden zijn: overheidsinstanties en -bedrijven, ziekenhuizen, sociale instellingen e.d.

Onder *spaarloon* kan in het algemeen worden verstaan dat gedeelte van de normale loonsverhoging, dat niet contant wordt uitgekeerd, maar wordt gereserveerd voor beleggingsdoelinden.

Uit bovenstaande omschrijvingen

blijkt, dat een gemeenschappelijk kenmerk is gelegen in het feit, dat bij alle drie systemen geen contante maar geblokkeerde uitkeringen plaatsvinden. Bij spaarloon betreft het een blokkering van de normale loonsverhoging, bij investeringsloon en *vad* vinden geblokkeerde uitkeringen plaats, die het normale loon te boven gaan.

Nu kan al dadelijk de vraag gesteld worden: wat is in dit verband een *normale* loonsverhoging? Met het opwerpen van deze vraag zitten we meteen midden in een problematiek ten aanzien waarvan werkgevers en werknemers ieder een afwijkende mening er op nahouden. Maar eerst even de schijnwerper van de kapitaalmarkt op de *vad* en het investeringsloon.

Opgemerkt moet worden, dat een juiste beoordeling van voor- en nadelen van deze twee methoden geen eenvoudige zaak is. Dat blijkt al enigszins uit het feit, dat zowel werknemers als werkgevers het in 1965 gepubliceerde rapport over de *vad* van het Centraal Planbureau te kust en te keur gebruiken ter adstruering van hun argumenten pro respectievelijk

---

Deze rubriek wordt verzorgd door medewerkers van het Economisch Bureau van de AMRO-Bank te Amsterdam.

---

contra. Desondanks stippen we toch maar enige, voor deze rubriek, relevante aspecten aan.

De tegenstanders van deze methoden van bezitsvorming wijzen onder meer op een ongunstig effect voor de individuele onderneming voor haar financieringsbeleid. Enerzijds vanwege de omstandigheid dat zij vanwege de gedwongen vergroting van het aandelenkapitaal een voortdurende stijging van de dividendlast moet kunnen opbrengen, die een gezond (zelf)financieringsbeleid nadelig kan beïnvloeden. Anderzijds kan van de relatieve stijging van het aandelenkapitaal t.o.v. de winst een koersdrukkende werking op haar aandelen uitgaan. Dit zou een ernstige belemmering kunnen vormen voor het aantrekken van nieuw vermogen op de kapitaalmarkt. Macroeconomisch gezien kan een en ander tot gevolg hebben dat de Nederlandse belegger zijn heil gaat zoeken in het buitenland, terwijl de belangstelling van de buitenlandse belegger voor Nederlandse aandelen in negatieve

richting ombuigt. Bovendien zal de internationaal georiënteerde Nederlandse onderneming relatief meer gaan investeren in het buitenland.

Nu kan op deze beoordeling wel iets worden afgedongen. Allereerst: worden dergelijke regelingen algemeen ingevoerd en vinden in het buitenland gelijktijdig soortgelijke ontwikkelingen plaats, dan wordt bij bovenstaande kritiek veel grond onder de voeten weggehaald. En: waarom zou die vergroting van het aandelenkapitaal niet op den duur (of misschien al vrij snel) kunnen bijdragen tot niet alleen een absolute, maar ook relatieve toename van de winst? Daarbij denk ik vooral aan die situatie, waarbij behoefte aan uitbreiding van het vermogen ter financiering van expansie hand in hand gaat met de mogelijkheid de kosten van *vad* en investeringsloon in de verkoopprijzen door te berekenen. Deze mogelijkheid heeft — dacht ik — wel enige realiteitswaarde, te meer omdat zowel werkgevers als (in mindere mate) werknemers een prijsverhogend effect van deze regelingen verwachten.

Een ander punt is, dat het beroep van de overheid op de kapitaalmarkt als gevolg van invoering van *vad* en investeringsloon kan toenemen. Dit houdt verband met de positie van de overheid als werkgever en haar kwaliteit van belastinginner. De overheid zal namelijk enerzijds investeringsloon aan haar ambtenaren moeten uitkeren, wil tenminste een afvloeiing van haar werknemers naar het bedrijfsleven voorkomen worden. Anderzijds zal er sprake zijn van derving van vennootschapsbelasting, indien het bedrijfsleven de uitkeringen inzake *vad* en investeringsloon van de belastbare winst kan aftrekken.

In het voorgaande is aandacht geschonken aan *vad* en investeringsloon. Thans wil ik het spaarloon voor het voetlicht halen, vooral in het kader van het probleem van de normale loonsverhoging, c.q. loonkostenstijging. Is dat een verhoging, die uitsluitend is gebaseerd op de te verwachten produktiviteitsstijging? Of een verhoging, die de prijsstijgingen voldoende compenseert en waarvan een eventueel geblokkeerd gedeelte een voldoende begrenzing vormt voor de hoogte van de toelaatbare consumptieve bestedingen? Ziehier in het kort de controverse, die in 1966 actueel was tijdens de loononderhandelingen in de Stichting van de Arbeid.

De werknemers stelden indertijd, dat de omvang van het spaarloon afhankelijk is van twee elementen: de overeengekomen loonkosten- en inkomstenstijging en de hoogte der toelaatbare consumptieve bestedingen. Blijft de loonkostenstijging onder de grens van de consumptieve bestedingen, dan kan het verschil leiden tot een contant betaalde inkomensvermeerdering. Overschrijdt deze stijging bovengenoemde grens, dan zal het meerdere in de spaarsector terecht moeten komen.

De werkgevers waren pertinent tegen dit voorstel. Zij concludeerden dat de vakcentrales de produktiviteitsontwikkeling als norm voor de loonkostenstijging hadden laten varen en daarvoor in de plaats de eis naar voren schoven van een compensatie van de prijsstijgingen plus een reële consumptieverbetering. In dit verband merkten de werkgevers op, dat de werknemers blijkbaar een blokkering wensten „van een additioneel loon, waardoor juist op de produktiviteitsnorm inbreuk wordt gemaakt”¹.

Niet voor niets spraken de werkgevers over „geblokkeerd loon” in plaats van „spaarloon”; het additionele karakter, dat zij aan het spaarloon toeschreven, vormde voor hen blijkbaar voldoende reden de inhoud van het begrip „spaarloon” niet als wezenlijk verschillend van dat van het investeringsloon te beschouwen.

Ik heb deze controverse nog eens naar voren gebracht, omdat naar mijn mening de oorzaak van bovenstaand meningsverschil weer aan de orde zal komen, als het spaarloon wederom in de loononderhandelingen wordt betrokken. Maar voordat ik dit nader toelicht, wil ik eerst aandacht schenken aan de koppeling spaarloon-nationale spaarquote. Stel, dat een gedeelte van de voor de onderneming of bedrijfstak aanvaardbare loonstijging niet tot contante uitkering komt. Er is dus sprake van — laten we nu maar zeggen — spaarloon. Dat leidt tot een vermindering van het contante netto inkomen in vergelijking tot de situatie, waarbij de gehele loonstijging contant wordt uitbetaald. Stel dat de werknemer dit accepteert. Zal het niveau van de nationale besparingen zich nu wijzigen? Gezien de hoge gemiddelde en marginale consumptiequote van de werknemer denk ik van niet. Deze vorm van gedwongen sparen zal waarschijnlijk een negatieve invloed hebben op de vrije besparingen. Naar alle waarschijnlijkheid zal

er slechts sprake zijn van een interne verschuiving binnen de gezinsbesparingen.

De vraag is: „Zal de werknemer genoeg nemen met een relatief geringe contant netto inkomen?” Ik vermoed dat werkgevers, maar ook de vakcentrales, de werknemers van niet. De aantrekkingskracht van het spaarloon op de doorsnee werknemer is niet zo groot. Al was het alleen maar omdat er een goede kans bestaat, dat het spaarloon niet onttrokken wordt aan belastingheffing en heffing van sociale premies. Een niet zo vreemde veronderstelling, gezien de mening omtrent het spaarloon als normaal inkomensbestanddeel (wat normaal is, wordt in het midden gelaten) van de bewindslieden, die de spaarnota 1966 samenstelden. En dat was het kabinet-Cals, een kabinet, dat de werknemers toch niet slecht gezind was.

Met de factor van de onaantrekkelijkheid zal door de vakbeweging tijdens loononderhandelingen rekening worden gehouden. Uitgaande van een gewenst contant netto inkomen zal wellicht worden toegerekend naar een bruto inkomen inclusief spaarloon tot een niveau, waarbij de argwaan van de werkgevers omtrent de toelaatbaarheid van dat niveau alleen maar toeneemt. Wat werknemers dan spaarloon noemen, zou door werkgevers wel eens als investeringsloon kunnen worden gekenmerkt. De situatie van 1966 wordt dan weer actueel.

Bezitsvorming en -spreiding behoren tot het vermogens- maar ook tot het inkomensbeleid. Er zijn aanwijzingen, dat de vakbeweging zich met betrekking tot dat inkomensbeleid iets genuanceerder opstelt dan in de periode, waarin haar vad-rapport is verschenen. Blijkens de eerder genoemde *Schets voor een algemeen inkomensbeleid* plaatst het NKV het inkomensbeleid thans duidelijk binnen het raam van de gehele sociaal-economische politiek. Ik citeer:

„In de eerste plaats is een juiste coördinatie noodzakelijk van het inkomensbeleid met de overige bestaande beleidsinstrumenten, zodat binnen het geheel van de sociaal-economische politiek de verschillende doelstellingen zo evenwichtig mogelijk worden nagestreefd. De effecten bijv. van het budgettaire en monetaire beleid op de welvaartsverdeling moeten van te voren zo exact mogelijk worden vastgesteld, terwijl omgekeerd de mogelijke effecten van het inkomensbeleid op de groeivoet, de werkgelegenheid, het prijsniveau en de betalingsbalans nauwkeurig moeten worden gevolgd. Een en ander betekent dat het treffen van beleidsmaatregelen geen inci-

Vietnamese feestdag:

Tanks-givingday

Te hoge lonen eisen:

wage-liederlijk

(ongecorrigeerd)

denteel karakter mag dragen, doch voortdurend moet worden beoordeeld vanuit de totale samenhang die de economische politiek en de welvaartsdoelstellingen beheerst” (blz. 28).

Waarvan akte. Ondanks de in het begin van dit stukje geciteerde kritiek van dezelfde commissie met betrekking tot het bevorderen van werknemersbesparingen, is hier toch sprake van een ander geluid in vergelijking tot vijf jaar geleden. Wellicht is de vakbeweging toch enigszins gevoelig geworden voor de argumenten, die indertijd tegen een zo radicale verandering van de inkomens- en vermogenspolitiek als gevolg van vad en investeringsloon zijn aangevoerd.

Het bezitsvormingsbeleid staat trouwens nu, zo vlak voor de Tweede Kamerverkiezingen, toch aardig in de belangstelling. Getuige althans de wensen hieromtrent van de politieke partijen, zoals die *Partij kiezen* van Drs. L. P. J. de Bruyn (eigenlijk een voor-de-hand-liggend maar toch origineel initiatief om zo'n boekje samen te stellen) er op nasla, zie ik op pag. 89 dat alle grote regerings- en oppositiepartijen, behalve de VVD en D'66, voorstander zijn van het „bevorderen van vermogensaanwasdeling, spaarloon en investeringsloon”. De christelijke partijen beweren zelfs: „als met het stimuleren van vermogensaanwasdeling, winstdelingsregelingen, spaarloon en eigenwoningbezit geen goede resultaten bereikt worden, dan wettelijke voorzieningen overwegen, die tot het treffen van zulke regelingen verplichten”.

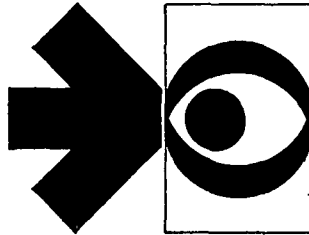
Zijn de levenskansen van vad en dergelijke regelingen toch groter dan we dachten?

Bovengeciteerde uitspraken klinken tenminste veelbelovend. Een belofte, waaraan na de verkiezingen wordt gewerkt?

Drs. R. M. Vijn

¹ „De Onderneming”, 3 september 1966.

Magazien

Vrije tijd

„For a country (bedoeld wordt de Verenigde Staten) supposedly steeped in the Puritan ethic and harboring a work-oriented culture, ideas about the virtue and redeeming value of work seem to be changing”. Zó begint een artikel over vrije tijd of, nauwkeuriger, over „The New Leisure”, dat wij aantreffen in *The Morgan Guaranty Survey* van maart 1971. Iets uit de verdere inhoud ervan geven wij hieronder weer.

Krantekoppen kondigen voor een toenemend aantal kleine ondernemingen de vierdaagse werkweek van 36 uur aan. Bij Chrysler studeert men op de mogelijkheid van het invoeren van een vierdaagse werkweek van 40 uur ter bestrijding van wat genoemd wordt het „Friday-Monday absentee syndrome”. Ook de Steelworkers Union, die reeds bereikte dat haar leden elke vijf jaar 13 weken met vakantie kunnen, wil — met 1974 als streefdatum — een vierdaagse werkweek. Werknemers van General Motors hebben in hun nieuwe arbeidsovereenkomst staan dat zij, als zij 30 dienstjaren hebben, op hun 56ste met pensioen kunnen. Kortom, er is sprake van „new trends in leisure”.

Hoeveróó korter de werkweek is geworden, toont bijgaande grafiek. In 1890 werd gemiddeld per week nog ongeveer 53 uur gewerkt; thans telt de gemiddelde werkweek iets minder dan 40 uur. In 80 jaar is de werkweek in de Verenigde Staten dus met 25% verkort. Hierbij moet worden opgemerkt dat de verkorting de laatste jaren minder snel ging, omdat de werknemers, geplaatst voor de keuze: meer loon of meer vrije tijd, voor het eerste kozen. Zo is in de jaren zestig de werkweek gemiddeld met slechts 40 minuten korter geworden.

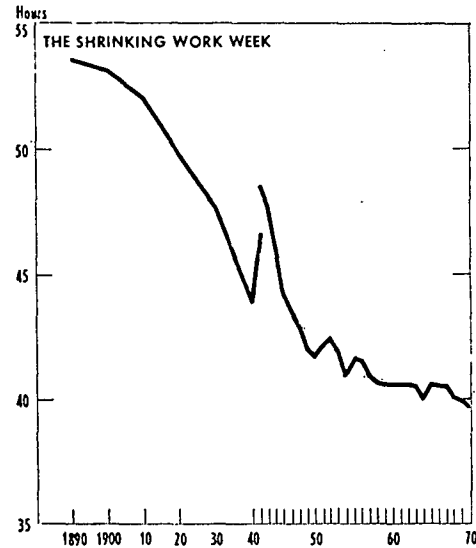
Niet iedereen heeft natuurlijk een werkweek van 40 uur. Eén op de vier „white-collar workers” werkt 49

uur of meer per week. Zelfs een werkweek van 60 uur is, bijv. voor de vrije beroepen, de managers en de boeren, geenszins ongebruikelijk. Met het toenemen van de vrije tijd, door de verkorting van de werkweek en door de langere en veelvuldiger vakanties, neemt ook het aantal mensen toe dat meer dan één baan heeft. In de Verenigde Staten zijn er al 4 miljoen van deze „moonlighters”. Financiële zorgen zijn hun voornaamste drijfveer; een extra inkomen is voor hen meer waard dan meer vrije tijd.

Het overgrote deel van de Amerikanen verricht evenwel geen overwerk en heeft geen bijbaantje(s). Toch besteden zij hun tijd nuttig, vermoedelijk vanwege „the continuing tug of the Puritan ethic”. Een heel leger doe-het-zelf-lieden is regelmatig aan het werk. Veel tijd wordt voorts besteed „as a part of a national 'health kick'”, maar ook aan tv-kijken (door de „typical family” meer dan vier uur per dag). Onderstaand staatje laat zien hoezeer de „leisure-time activities” van de Amerikanen zijn toegenomen.

	1960	1970
	(in mln.)	
Aantal deelnemers:		
Bezoekers van „state park systems”	259,0	415,0
Meerdaags bezoek aan nationale parken	9,4	16,0
Bezoekers van beroeps-rugbywedstrijden	4,2	9,4
Bezoekers van honkbalwedstrijden	22,9	30,5
Bezoekers van paardenrennen	46,9	71,2
Golf spelen	4,4	10,7
Tennissen	4,0	11,0
Waterskiën	5,5	12,0
Sneeuwskiën	3,0	6,0
Jagen	18,7	22,7
Vissen	23,3	31,5
Bowlen	6,0	8,3
Uitgaven voor bezigheden in en rond de woning:	(in mrd. \$)	
Radio- en tv-toestellen, grammofoonplaten, muziekinstrumenten	2,4	8,5
Boeken, tijdschriften, kranten, muziekbladen	3,5	7,6
Tuinieren	0,5	1,7

De schattingen van de totale uitgaven voor vrije-tijdsbesteding — de Amerikanen noemen dat „the dollar size of the market” — lopen, afhankelijk van wat men tot die uitgaven rekent, zeer uiteen: het U.S. Commerce Department komt voor 1969 op \$ 36 mrd. (meer dan driemaal zo hoog als in 1950), maar de industrie noemt bedragen, variërend van \$ 80 mrd. tot \$ 150 mrd. per jaar. De toeneming van deze uitgaven weerspiegelt uiteraard de gestegen welvaart in de Verenigde Staten. De afgelopen 20 jaar is de arbeidsproductiviteit aldaar gemiddeld met ongeveer 3% per jaar toegenomen. Het

SOURCE: National Bureau of Economic Research 1890-1942; U.S. Bureau of Labor Statistics 1943 to 1970. Data are for civilian economy.

Bureau of Labor Statistics verwacht voor de jaren zeventig een soortgelijke ontwikkeling, resulterend in hogere lonen, kortere werktijden of een combinatie hiervan.

Zou de gehele produktiviteitsstijging in de jaren zeventig worden omgezet in werktijdverkorting, dan zou de gemiddelde werkweek in 1980 nog maar 28 à 29 uur tellen. Het is zeer onwaarschijnlijk dat dit zal gebeuren. Er is eerder reden ervan uit te gaan dat de voorkeur voor geld boven vrije tijd, die de laatste jaren te signaleren viel, ongewijzigd zal blijven. In dat geval zullen de Amerikanen in 1980 gemiddeld nog ongeveer 37 uur per week werken. Een andere mogelijkheid is dat men de toeneming van de arbeidsproductiviteit gehonoreerd wil zien in de vorm van lange weekeinden, langere vakanties of om de zoveel jaar een langere verlofperiode, zoals de leden van de Steelworkers Union thans hebben. Maar: „Whatever the form, the future surely will bring increased leisure in America”.

Examineren

In het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* van maart 1971 is een opmerkelijk artikel gepubliceerd. Het heet „Examinatoren geëxamineerd” en is geschreven door Drs. R. Bannink en F. Timmers. Zij stellen daarin, dat tegen de objectiviteit van een mondeling examen als regel de volgende bedenkingen worden aangevoerd: 1. er is een verschil in beoordeling tussen de examinatoren; 2. de uitslag wordt beïnvloed door het uur van het examen (men

heeft bijv. een grótere kans op een laag cijfer op een vroeg uur of op een hoog cijfer direct na de lunchpauze van de examinatoren); 3. de uitslag wordt beïnvloed door het resultaat van de voorgaande examenkandidaat, in die zin dat het duidelijk moeilijker zou zijn een hoog cijfer te halen na een goede dan na een slechte voorganger.

Ten einde deze vermoedens statistisch te controleren, hebben de auteurs de uitslagen van 504 in 1969 door het NIVRA afgenomen mondelinge examens in het vak „Sociale Economie” onderzocht op systematische invloeden, die bij het examen zouden kunnen zijn voorgekomen. Op de manier, waarop zij de examinatoren aan de tand hebben gevoeld, m.a.w. welke statistische methodiek zij hebben gehanteerd, en tot welke cijferopstelling zij bij hun onderzoek van het grondmateriaal zijn gekomen, zal hier niet worden ingegaan. Slechts worden de verbale resultaten vermeld, zoals die door de schrijvers zelf zijn samengevat.

Uit de analyse van de examenresultaten blijkt dat er duidelijk verschillen tussen examinatoren aanwezig zijn, zowel in de range der gegeven beoordelingen als in het gemiddelde. Op het gemiddeld cijfer kan geen invloed worden aangetoond van het uur van de dag, noch van het resultaat van het examen dat het voorgaande uur door dezelfde examiner werd afgenomen. Wel blijkt het voor de eerste kandidaten van een examendag moeilijker te zijn een voldoende (zes of hoger) te behalen. Deze conclusie leidt in combinatie met de voorgaande ertoe dat zij in het algemeen ook minder kans maken op een extreem lage beoordeling.

Degradatie van het leefmilieu

Tussen de grote stapel bedrukt papier die elke morgen op ons bureau belandt, bevond zich dezer dagen ook een exemplaar van het maart-nummer van *Antirevolutionaire Staatkunde*, het maandelijks orgaan van de Dr. Abraham Kuypertstichting. Dit nummer had onze bijzondere belangstelling, omdat het geheel is gewijd aan een uitermate belangrijk onderwerp: de aantasting van het leefmilieu.

Allereerst zet Dr. H. Rebel, bio-chemicus en stafmedewerker van genoemde stichting, in een artikel uiteen welke feiten oorzaak zijn van de ongerustheid over de wijze waarop de

natuur wordt beheerd. Vervolgens is een gesprek over de milieuproblematiek weergegeven. Aan dit gesprek hebben deelgenomen: Minister Bakker, Minister Schut, Tweede-Kamerlid Dr. B. Goudzwaard en Dr. H. Rebel. Gespreksleider was Mr. W. C. D. Hoogendijk, directeur van de Dr. Kuypertstichting. Het nummer eindigt met een proeve van een „Armilieumanifest”, opgesteld door Dr. Goudzwaard en Dr. Rebel. In dat manifest zijn 15 beleidsconclusies geformuleerd.

Een paar citaten uit dit themanummer willen wij hier doorgeven. Het eerste is uit de bijdrage van Dr. Rebel (blz. 107):

„Het is slechts bij benadering mogelijk te zeggen, wat er precies dient te gebeuren. . . . Het lijkt echter waarschijnlijk, dat èn een ander economisch beginsel dan wat wij nu kennen, èn een mentaliteitsverandering, èn een stabilisatie van de bevolkingsgroei noodzakelijke voorwaarden zijn om tot een gezonde en evenwichtige toestand te geraken”.

Minister Bakker (blz. 112/113):

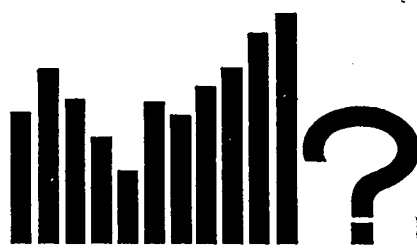
„Ik zie nog altijd niet, waar het nu *fundamenteel* mis gaat. . . . Voor mij staat het inherent zijn aan de huidige ontwikkelingen van processen die het leven bedreigen nog niet vast. De verontrusting die in academische kringen heerst, heeft voor mij dan ook nog een bewijsgrond nodig, die ik mis. Ik kan de academici overigens niet het tegendeel bewijzen”.

Minister Schut (blz. 119):

„Ik voor mij wil duidelijk afzien van een actieve bevolkingspolitiek, waaronder altijd wordt verstaan een remming van de bevolkingsgroei. Ook hierom bv.: je kunt veel beter 10 Nederlanders sturen naar een ontwikkelingsgebied met een exploderende demografie, om daar te helpen voorkomen, dan dat er 100 mensen bijkomen, dan dat wij allemaal stoppen hier. Je moet dus erg voorzichtig zijn met je conclusies op dit terrein. Voor de rest van de wereld kun je het nog theoretisch stellen, niet eens praktisch eisen, maar ik zie niet de noodzaak om hier te stabiliseren op een aantal van 14 miljoen, zoals het Milieumanifest van het Comité N70 wil. Er is in de wijde wereld nog zoveel ruimte dat ik het in de eerste plaats op spreiding zou willen laten aankomen. En overigens blijken we in dichte pakking te kunnen leven, en moeten we dat eventueel maar doen hier en daar. Met alle beperkingen die dat aan de persoonlijke vrijheid stelt”.

Van commentaar zullen wij ons op deze plaats onthouden. De lezer oordele over deze, terecht in de sfeer van de politiek getrokken, problematiek zelf, nu of over veertien dagen.

d.W.

Prognotities

De metaalbewerker van 1980

Kort geleden is het verslag gepubliceerd van een OESO-seminar betreffende *Education and Training for the Metal Worker of 1980*. Dit seminar was er één in een reeks van activiteiten op dit gebied, die door de OESO worden georganiseerd in het kader van haar programma voor werkgevers- en werknemersorganisaties. Ook het onderwerp was niet nieuw; al eerder werden er seminars en conferenties aan de bestudering van de technische ontwikkeling en haar gevolgen gewijd.

Het doel van dit seminar was om tot een zo goed mogelijk beeld te komen van de taken en functie-inhouden en tevens van de personeelsopbouw in de metaalindustrie in 1980. Men had hiervoor met name de machine- en werktuigbouw en de automobielfabricage uitgekozen.

Tet ging er primair om, na te gaan hoe de functies zullen veranderen onder invloed van de wijzigingen in het productieproces en de veranderingen in organisatie en management, teneinde hieruit de opleidingseisen af te leiden.

De twee bedrijfstakken die hierboven genoemd zijn waren uitgekozen in verband met de duidelijke verschillen in productieproces. De automobiellindustrie berust op massaproductie en vindt plaats in grote ondernemingen; de machine-werktuigbouw berust meer op serieproductie en vindt voornamelijk plaats in de wat kleinere en middelgrote ondernemingen.

Tijdens de conferentie rees enige twijfel aan de zin van dit onderscheid. De omvang van de productie is uiteindelijk maar één factor in het productieproces en sommige andere factoren kunnen een grotere invloed hebben op het functiepatroon van de toekomstige metaalbewerker.

Eén van die factoren is het ge-

bruik van nieuwe materialen. Hierin vinden duidelijke verschuivingen plaats, die van groot belang zijn voor de produktiemethoden. Tot nu toe was rond 90% van het constructiemateriaal ijzer en staal. Dit aandeel zal sterk verminderen. Nieuwe materialen, voornamelijk plastics, eisen een steeds groter aandeel op. In de periode 1960-1980 zal het verbruik van ijzer slechts met 92% stijgen, dat van aluminium met 316% en dat van plastics met 556%.

Ter illustratie van de betekenis van plastics voor de automobielfabricage, is het interessant om te zien hoe het verbruik van plastic per auto stijgt. In 1950 werd nog maar 2,25 kg plastic in een Amerikaanse wagen verwerkt. In 1966 was dit 18 kg en in 1986 80 kg.

In de machine- en werktuigbouw is de belangrijkste organisatorische en

technische invloed te verwachten van de toepassing van numeriek bestuurd machines. Dit soort apparaatuur kan zowel in grote als in kleinere ondernemingen worden toegepast in verband met zijn grote flexibiliteit. Naarmate de geautomatiseerde informatieverwerking verder zal doordringen, zullen organisatorische veranderingen waarschijnlijk een grotere invloed hebben op de personeelsbehoeften dan technische veranderingen.

De klassieke methoden van metaalbewerking, zoals boren, snijden en frezen veroorzaakten een hoog percentage afval van het te gebruiken materiaal. Er zijn nu allerlei nieuwe processen mogelijk, waarbij het afvalpercentage veel lager wordt en waarbij het werkstuk min of meer wordt gevormd of met behulp van niet-mechanische methoden wordt bewerkt.

Het zal ook steeds gebruikelijker worden om verschillende methoden van bewerking in verschillende fasen van het werkstuk te gebruiken, hetgeen uiteraard geheel andere eisen stelt aan de man achter de machine.

De meest concrete informatie in dit rapport wordt duidelijk door de technici geleverd. Met name het rapport van Professor Koenigsberger bevat een uitgebreide beschrijving van diverse technische ontwikkelingen. De conclusies die hieruit voor het centrale probleem van deze conferentie konden worden getrokken, zijn echter niet zo hard als men zou wensen. Men komt eigenlijk nauwelijks tot een min of meer systematische aanduiding van wat er kwantitatief en kwalitatief in deze bedrijfstak te verwachten valt.

Er is niet getracht om te prognos-

H. BRONS Jr

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 •
TELEX 24015

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-3002

DR. SLOOFF'S

Wegwijzer voor de Belegger

f 8,50

Een prettig leesbaar boekje voor hen, die gaarne wegwijs worden op het punt van beleggen; een ideaal naslagwerkje voor hen, die dit reeds zijn. Verkrijgbaar bij uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de uitgever:

H. A. M. ROELANTS TE SCHIEDAM.

Aan het

INSTITUTE OF SOCIAL STUDIES

bestaat een vacature
voor een medewerker in de cursus

STATISTIEK EN NATIONALE REKENINGEN

Zijn (haar) taak zal voornamelijk bestaan uit:

Studiebegeleiding van cursisten, het geven van werkcolleges in Nationale Rekeningen en het verrichten van enige administratieve taken.

In aanmerking komen afgestudeerden van een economische faculteit, die een gegeden opleiding genoten in Econometrie, Statistische Analyse en Ontwikkelings Economie.

Actieve beheersing van de Engelse taal is noodzakelijk.

Enige ervaring in het geven van onderwijs is gewenst.

Directe opnemings in het Pensioenfonds. Premie A.O.W. wordt voor rekening van het Instituut genomen.

Brieven met volledige personalia te richten tot de Controller van het Institute of Social Studies, Molenstraat 27, Den Haag, binnen 14 dagen na verschijnen van deze oproep.

tiseren wat de totale omvang van de bedrijfstak zal worden als gevolg van de vraag naar goederen en diensten in 1980. Er is niet aangegeven in welk tempo alle interessante technische ontwikkelingen, die hier worden geschetst, zullen worden gerealiseerd. Verder heeft men zich te veel geconcentreerd op de man achter de machine en niet zozeer op het steeds groeiende aantal indirect-productieve functies in de onderneming.

Professor Koenigsberger is nog het meest concreet in zijn analyse. Hij geeft aan, dat er behoefte zal zijn aan een relatief klein aantal hooggeschoolde handarbeiders voor de bediening van het machinepark, die naast het bedienen van de apparatuur ook in staat moeten zijn speciale taken te vervullen, waarvoor de geautomatiseerde apparatuur tekort-

schiet of niet kan worden gebruikt.

Voorts is er behoefte aan een groot aantal technici die de installaties zullen moeten installeren, klaarmaken en het onderhoud zullen moeten verzorgen en die naast een hoeveelheid technische vakkennis voldoende van mechanische, elektrische en chemische principes moeten afweten.

Dan is er behoefte aan een flink aantal ingenieurs, die zich met de ontwikkeling van nieuwe processen en de leiding van het werk moeten bezighouden.

Tenslotte zal er altijd nog wel behoefte zijn aan een aantal ongeschoolde arbeiders voor het vervoer van de grondstoffen en halfprodukten.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat de kwantificering nogal wat te wensen overlaat, terwijl de aanduiding van de werkzaamheden toch

ook wat te vaag lijkt om een studiepakket samen te stellen. Er valt niet aan de conclusie te ontkomen, dat we ons toch maar wat dieper over de problemen moeten buigen om tot bevredigende indicaties van de toekomstige ontwikkeling te komen.

Nu in ons land de commissies-De Wolff en Van Veen de aandacht hebben gevestigd op het grote belang van een meer geïntegreerde, maar ook op de onderdelen duidelijk gespecificeerde toekomstvisie, bestaat er de kans dat wij in de toekomst een stapje verder kunnen komen op dit gebied.

Tot nu toe kunnen we met betrekking tot prognoses op het gebied van de arbeidsmarkt alleen nog maar een beetje jaloers kijken naar de publikaties van het Amerikaanse Department of Labour, waar men al jaren intensief met deze zaken bezig

Enschede is een moderne, ruim gebouwde stad met 140.000 inwoners, gelegen in een recreatiegebied bij uitstek. Er zijn goed doordachte woonwijken en prettige winkelcentra. Enschede is een levende stad in Twente, een gebied dat in verschillende opzichten een belangrijke ontwikkeling doormaakt. De gunstige woon-mogelijkheden en uitstekende onderwijs- en culturele voorzieningen maken Enschede tot een stad met aantrekkingskracht.

gemeenteenschede

B-4

Bij het Pedagogisch Centrum kan worden geplaatst een:

coördinerend functionaris

In het Pedagogisch Centrum werken schoolpsychologen, pedagogen-didactici, schoolmaatschappelijk werkers en orthopedagogen samen t.b.v. de verbetering van het onderwijs en de hulpverlening aan kinderen met gestoord leerproces.

Functie-informatie :

In de aan betrokkene toegedachte taak (het gaat om een nieuwe functie) zullen de accenten komen te liggen op de volgende werkzaamheden :

a. Management

1. Plannen en organiseren van de werkzaamheden der op het terrein van onderwijsverbetering en -begeleiding werkzame functie-groepen;

2. actief medewerken aan het bevorderen van een goede interne en externe communicatie.

b. **Coördinatie** van en toezicht op werkzaamheden in de administratieve sector (gedacht wordt aan een nieuwe opzet, de te benoemen functionaris zal daarbij een belangrijke inbreng kunnen hebben).

De selectieprocedure omvat onder meer een psychologisch onderzoek. De uitslag hiervan zal aan de sollicitant worden meegedeeld.

Vereist niveau :

Middelbare opleiding en voortgezette bedrijfs-economische, dan wel administratief organisatorische scholing.

Ervaring in een functie waarvoor vergelijkbare eisen worden gesteld, alsmede belangstelling voor onderwijsvraagstukken strekken tot aanbeveling. Leeftijd bij voorkeur ten minste 30 jaar.

Salaris :

Afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring tussen f 1684,- en f 2198,- of tussen f 1956,- en f 2062,- bruto per maand.

De premie AOW/AWW is voor rekening van de gemeente.

De gebruikelijke gemeentelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing, w.o. IZA-ziektelastverordening en de Verplaatsingskostenverordening. Aan toewijzing van een woning zal eventueel worden meegewerkt.

Belangstellenden kunnen binnen 10 dagen een sollicitatieformulier aanvragen bij het bureau Personeelskeuze van de Secretarie (Postbus 20) met vermelding: „P.C. - functionaris“.

is. Het meest concrete voorbeeld in dit rapport was dan ook ontleend aan een publikatie van het Department of Labor. Hoewel de daar gebruikte methoden ook lang nog niet volmaakt zijn, kunnen wij er nog wel wat van leren.

Drs. P. Ressenaar

OECD: „Education and Training for the Metal Worker of 1980”. International Seminars 1968-1, Parijs 1971.

Mededelingen

Vijfde leergang buitenlandse betrekkingen

Door het Nederlandsch Genootschap

voor Internationale Zaken wordt, in samenwerking met de Stichting der Nederlandse Universiteiten en Hogescholen voor Internationale Samenwerking (NUFFIC), jaarlijks een postacademiale leergang Buitenlandse Betrekkingen georganiseerd. Deze zal van 15 september 1971 tot 1 februari 1972 voor de vijfde maal worden gehouden, in het gebouw van het Nederlandsch Genootschap voor Buitenlandse Betrekkingen (Alexanderstraat 2, Den Haag).

Er kan aan worden deelgenomen door hen die een doctoraal examen aan een der Nederlandse universiteiten of hogescholen hebben afgelegd, dan wel een daarmee gelijk te stellen opleiding of achtergrond hebben. Enkele plaatsen kunnen worden bezet door Nederlands sprekende academici uit Suriname, de Nederlandse

Antillen, België en Indonesië. De leergang zal, als onderdeel van hun opleiding, worden gevolgd door de aanstaande attachés van de buitenlandse dienst, alsmede door een aantal officieren van de Marinestafschool.

De cursus beoogt, op wetenschappelijke wijze een inzicht te verschaffen in de factoren die van invloed zijn op de structuur der internationale verhoudingen. Daarbij wordt aandacht geschonken aan de plaats die Nederland in de internationale verhoudingen inneemt. Het programma bestaat in grote lijnen uit de volgende onderdelen:

- contemporaine geschiedenis
- politieke aspecten van het buitenlands beleid
  - (a. enkele theoretische aspecten,
  - b. het buitenlands beleid van en-

Rijnmond

openbaar lichaam Rijnmond

Het bureau voor sociaal economische aangelegenheden van het openbaar lichaam Rijnmond heeft in verband met zijn snelle ontwikkeling en uitgroei plaatsingsmogelijkheid voor een

jong econoom

bij voorkeur met belangstelling voor kwantitatief economische vraagstukken.

Tot zijn taak zal behoren:

- het analyseren van werkgelegenheid en beroepsbevolking
- het verrichten van sociaal-economische onderzoeken of de begeleiding daarvan
- de problematiek van industrievestigingen en industrieterreinen
- het secretariaat van commissies en werkgroepen
- het onderhouden van externe contacten

Voor het vervullen van deze functie wordt gedacht aan een functionaris die moderne ideeën heeft op het gebied van de sociale en regionale economie en deze in woord en geschrift kan aangeven.

Rang en salaris zijn afhankelijk van geschiktheid, ervaring en leeftijd.

Een psychologisch onderzoek kan tot de sollicitatie-procedure behoren.

Sollicitaties, met vermelding van levensloop en referenties, in te zenden binnen 14 dagen na verschijning van dit blad aan de Secretaris van het openbaar lichaam Rijnmond, Stationsplein 2, Schiedam.

kele oostelijke en westelijke staten, westelijke samenwerking en oost-west-betrekkingen)

- internationale economische betrekkingen
- internationale betrekkingen

Voorts zullen twee middagen per week besteed worden aan groepsdiscussies en het voorbereiden van werkstukken en drie middagen aan onderwijs in twee moderne talen (twee middagen Frans, een middag

Engels). De ochtenduren zijn gereserveerd voor de colleges (vijf ochtenden per week) in het gebouw van het Genootschap.

Op grond van de ervaringen met de tot dusverre gehouden leergangen is besloten, de cursusduur terug te brengen tot 4½ maand. Deze verkorting — die enerzijds een zekere comprimering van het programma met zich meebrengt en anderzijds een grotere studie-intensiteit van de deel-

nemers zal vergen — wordt gedeeltelijk gecompenseerd door het opnemen van vijf in plaats van vier werkdagen in het onderwijsprogramma.

Inschrijvingen dient men te richten tot de afdeling Internationaal Onderwijs van de NUFFIC, Molenstraat 27, Den Haag. Nadere inlichtingen worden verstrekt door het Nederlandsch Genootschap voor Internationale Zaken, tel. (070) 18 03 86 en de NUFFIC, tel. (070) 63 05 50.

Bij Hoogovens IJmuiden bestaat voor een jonge bedrijfseconoom de mogelijkheid een carrière te beginnen bij de Bedrijfseconomische afdeling.

Samen met andere stafafdelingen is de Bedrijfseconomische afdeling nauw betrokken bij de voorbereiding van beleidsbeslissingen van de ondernemingsleiding. Deze betreffen zowel de bedrijfsvoering van het bestaande bedrijf als het tot stand komen van uitbreidingsprojecten.

De afdeling richt zich hierbij in het bijzonder op de financiële factoren die voor deze beleidsbeslissingen van belang zijn.

De gevraagde bedrijfseconoom zal in teamverband deelnemen aan deze afdelingsactiviteiten.

De vervulling van deze functie

kan worden beschouwd als de eerste fase van een loopbaan binnen de Administratie, waartoe behalve de Bedrijfseconomische afdeling ook de Bedrijfsadministraties en de afdeling Directierapportering behoren, doch kan ook leiden tot een carrière in andere richtingen binnen het Hoogoven-concern.

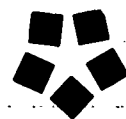
Voor deze functie komen jonge bedrijfseconomen tot circa 30 jaar in aanmerking, zowel met enige ervaring als pas afgestudeerd.

Sollicitaties met beschrijving van opleiding en ervaring worden, onder vermelding van ons nummer ED 453, ingewacht bij de afdeling Management Ontwikkeling.

Nadere inlichtingen kunnen telefonisch worden verkregen bij de heer E. Boersma, tel. 02510 - 91284.

HOOGOSENS IJMUIDEN

jonge bedrijfseconoom voor bedrijfseconomische afdeling

Nederlandse Economische Hogeschool

Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen

Bij de Faculteit der Economische Wetenschappen bestaat de mogelijkheid tot plaatsing van een

WETENSCHAPPELIJK (HOOFD)MEDEWERKER in de Bedrijfseconomie

ten behoeve van onderwijs en onderzoek op het terrein van de Kosten- en Resultatenbepaling.

Salaris overeenkomstig het rangenstelsel voor wetenschappelijke medewerkers. Premie AOW en AWW voor rekening van de hogeschool. Directe opnemings in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.

Uitvoerige schriftelijke sollicitaties gaarne richten aan:
Het Bestuur der Economische Faculteit, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016.

tweedaags seminar over

het ontwikkelen van een toekomstbeeld

De Amerikaan John Ward behandelt het waarom maar vooral het hoe van het anticiperen op toekomstontwikkelingen in het seminar

FORECASTING, PRACTICES AND TECHNIQUES

Het seminar behandelt technieken en methodieken voor de aanpak van het maken van prognoses. Ook niet-mathematische technieken, die hun nut in de praktijk bewezen hebben, komen aan de orde. Het op de praktijk gerichte seminar verschaft direct toepasbare kennis. Het behandelde wordt in een speciaal manual samengevat.

De voertaal is Engels.

Data: 3 en 4 mei 1971

Plaats: Esso Motor Hotel, de Boelelaan/Europaboulevard, Amsterdam.

Kosten: f. 485,- inclusief koffie, lunches, thee en het manual.

Nadere informatie en inschrijvingen bij:

management opleidings centrum

berenschot- bosboom en hegener Johannes Vermeerstr. 20 - Amsterdam-Z. tel.: 020 - 76 30 15